

ตาขมปิฎก

ตายปิฎก*
รวมข้อเตือนใจ ก่อนไปต่อในภพสาม

---

* ตาย เป็นภาษาบาลี มาจาก ตี = สาม + อย = ไปต่อ
ภพสาม คือ อบายภูมิ กามสุคติภูมิ พรหมภูมิ

ตายปิฎก

รวมข้อเตือนใจ ก่อนไปต่อในภพสาม

ติปิฎกสิกขาลัย
ลำดับที่ ๑

ออกแบบปก : เพื่อนธรรม เพื่อนทำ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มกราคม ๒๕๖๓ จำนวนพิมพ์ ๒๐,๐๐๐ เล่ม

เจ้าของและผู้จัดพิมพ์ ติปิฎกสิกขาลัย วัดจากแดง ๑๖ หมู่ ๖ ตำบลทรงคนอง
อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐ โทรศัพท์ ๐-๒๔๖๔-๑๑๒๒

รูปเล่ม ชมรมกัลยาณธรรม เพลท แคนนา กราฟฟิค โทรศัพท์ ๐๘-๖๓๑๔-๓๖๕๑
พิมพ์ บริษัท ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด โทรศัพท์ ๐-๒๘๘๕-๗๘๗๐-๓

มีข้อเสนอแนะอันใดเพื่อแก้ไข สำหรับการพิมพ์ครั้งต่อไปให้ดีขึ้น
โปรดส่งข้อความที่ dhirapanno@gmail.com

จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน

สัพพทานัง ธัมมทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

Pdf File Book

ไฟล์เสียงสาธยาย
on SoundCloud

ไฟล์เสียงสาธยาย
on GoogleDrive

คำนำ

เมื่อเราไปงานศพ ไปฟังพระสวด ซึ่งส่วนมากเป็นการสวดพระอภิธรรมเป็นหลัก อาจจะมีพระสูตรบ้าง ถ้าเราวางใจถูกต้องก็ได้ประโยชน์ การวางใจมี ๓ ชั้น การวางใจชั้นที่ ๑ วางใจเหมือนค่างคาว การวางใจชั้นที่ ๒ วางใจเหมือนนักวิชาการ และการวางใจชั้นที่ ๓ การวางใจเหมือนนักปฏิบัติ

การวางใจชั้นที่ ๑ การวางใจเหมือนค่างคาว คือไปงานศพตามประเพณีไม่รู้ว่าต้องทำอะไรบ้าง เนื้อหาการจัดงานศพเราก็ไม่เข้าใจ ไม่รู้ขั้นตอน ทำตัวเหมือนค่างคาวอยู่ในถ้ำ ฟังเสียงพระสวด แล้วจิตไปเกาะอยู่ในเสียง ตายแล้วเกิดเป็นเทวดา เช่นเดียวกับเราไปงานศพ เราไม่เข้าใจบทสวด ไม่เข้าใจเนื้อหาสาระของพิธีกรรม เพียงแค่เราเคารพ แคฟังพระสวด ไม่คุยกัน ไม่รบกวนเสียงสวด จิตเราน้อมไปฟังอย่างเดียว โดยไม่ต้องแปล ไม่ต้องเข้าใจความหมาย เพียงให้ความเคารพในการฟัง ก็ได้านิสงส์เหมือนค่างคาว แม้ไม่เข้าใจก็มีสิทธิ์ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ อันนี้สำหรับคนที่ไม่เข้าใจเนื้อหาสาระให้วางใจอย่างนี้ ก็จะได้ประโยชน์ก็คือ ไม่คุยกันระหว่างที่พระสวดนั่นเอง

การวางใจชั้นที่ ๒ วางใจเหมือนนักวิชาการผู้รู้ เข้าใจขั้นตอน เข้าใจเนื้อหาสาระของบทที่สวด โดยเฉพาะเมื่อไปงานศพ รู้แล้วว่าพระท่านจะสวดบทนี้ บทที่จะสวดเป็นหลัก ก็คือ พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ทำไม่ถึงสวดอภิธรรม ๗ คัมภีร์ พุทธถึงชั้น ๕ และการที่จะพ้นชั้นที่ ๕ ถึงพระนิพพานที่เรียกว่าชั้นวิมุตติ นั่นคือเนื้อหาสาระของพระอภิธรรม ซึ่งจะมีอักษรย่อว่า จิ (จิต-วิญญาณชั้น) เจ (เจตสิก-เวทนาสัญญาสังขารชั้น) รุ (รูปชั้น) นิ (นิพพานเป็นชั้นวิมุตติ) พระอภิธรรมพุทถึงชั้น ๕ และสิ่งที่พ้นจากชั้น ๕ คือ พระนิพพาน

อีกประการหนึ่ง บางทีไม่สวดพระอภิธรรม แต่สวดปัพพโตปมคาถา คือ การสวดอุปัมาความตาย เหมือนภูเขาคินทรีที่กลิ้งมาจากทิศทั้ง ๔ เราไม่มีทางหลีกเลี่ยงหนีไม่ได้ สิ่งที่เราต้องทำ คือ การทำแต่คุณงามความดี โดยเฉพาะการให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา พระพุทธองค์จะเตือนให้เราไม่ประมาท หรือในพระภิกษุเทวรัตสูตร ก็บอกวิธีให้เราใช้ชีวิต ถ้าเราใช้ชีวิตอย่างถูกต้อง เพียงคืนเดียว ชีวิตของเราก็มีค่า ดีกว่าอยู่เป็นเวลา ๑๐๐ ปีแต่ใช้ชีวิตไม่เป็น การใช้ชีวิตเป็นคืออย่างไร การนำศีลไปใช้ในการดำเนินชีวิตก็ได้ต้นทุนชีวิตกลับคืนมา การเอาสมาธิไปใช้ในการดำเนินชีวิตได้กำไรเงิน การนำวิปัสสนาเอาไปใช้ในการชีวิตก็ได้กำไรทอง ถ้าการดำเนินชีวิตของเราโดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา ชีวิตของเราได้ต้นทุน ได้กำไร เป็นชีวิตที่มีสาระ เป็นการวางใจขั้นที่ ๓ การวางใจเหมือนนักปฏิบัติ เห็นความไม่เที่ยงแท้ของสังขารแล้วก็ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

หรือบางครั้งถ้าเราเกิดมาแล้ว เรายังไม่ทราบที่เราเกิดมาทำไม เวลาไปงานศพก็อาจจะได้ยินพระท่านเทศน์เรื่องชีวิตของตนเองว่าเกิดมาจากไหน จริง ๆ แล้ว เราก็ไม่รู้ว่าชาติที่แล้วเรามาจากไหน ชาติหน้าจะไปไหน ชาตินี้เป็นอะไร ก็รู้ว่าเป็นคน แต่ไม่รู้ว่าเป็นคนเป็นตรงไหน คือกายกับใจ กายเป็นรูป ใจเป็นนาม เราก็ไม่รู้ แต่ทั้งรูปทั้งนามมันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เราก็ไม่รู้ว่ามาจากไหน มาจากตัณหา เราก็ไม่รู้ การตัดตัณหาไปจนปรินิพพานเราก็ไม่รู้ การจะไปนิพพานได้ ก็ต้องมีศีล มีสมาธิ มีปัญญา เราก็ไม่รู้ สิ่งที่เราไม่รู้มี ๘ เรื่อง หรืออวิชชา ๘ คือ มืด ๘ ด้าน ไม่รู้จัก ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อดีต ปัจจุบัน อนาคต ปฏิจจสมุปบาท การไม่รู้ ๘ เรื่องนี้

เพราะฉะนั้น เมื่อเราเกิดขึ้นมาแล้ว เกิดมาทำไม ถ้าตั้งคำถามแล้วหาคำตอบ คำตอบก็คือ เราเกิดมาจากอวิชชา เกิดมาเพื่อหาวิชชาไปทำลายอวิชชา วิชาที่เราหาก็คือ วิชาสี่สสาร เมื่อเราเกิดมา ๑ ขวบเป็นต้น พ่อแม่ก็สอนวิชาสี่สสารให้ “พูดเป็น” ต่อมาวิชาอาชีพรียนตั้งแต่อนุบาลยันปริญญาเอก ก็ได้เรียนรู้วิชาเพื่อประกอบอาชีพ ดูแลบริหารชั้น ๕ สุดท้ายก็คือวิชาชีวิต จะมีอาชีพใด ๆ ก็แล้วแต่

ต้องเอาศีล ไปใช้ในการดำเนินชีวิตด้วย จะได้ต้นทุนชีวิตกลับมา เพราะชีวิตของเราเริ่มต้นจากศีล ๕ ถ้าเอาสมาธิมาใช้ในชีวิตเราก็ทำงานได้มากขึ้น มีความสุขโดยไม่ต้องพึ่งพาวัตถุก็ได้กำไรเงินของชีวิต แต่วันไหนเอาวิปัสสนา เอาปัญญาไปใช้ในชีวิตได้ ก็จะได้กำไรทองของชีวิตเพราะฉะนั้นเราเกิดจากอวิชชาเพื่อหาวิชชาคือวิชาสื่อสาร วิชาชีพ และวิชาชีวิต ถ้าเราไปงานศพแล้วเราเข้าใจอย่างนี้ เราเกิดมาไม่เสียชาติเกิดแล้ว

เวลาเราไปงานศพไปทำอะไร ไปฟังพระสวดอภิธรรม ได้บุญหรือไม่ ได้บุญจากการฟังพระสวด อันนี้ประเด็นแรก แต่จริงๆ ถ้าไปแล้วมีปัญญาไปในงานศพก็จะได้บุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ กลับมา ทานมัย ได้เอาปัจจัยไปช่วยเจ้าภาพ คีลมัย ก่อนจะฟังพระสวดก็ได้รับศีลมารักษา กาวนามัย ก็ได้ทั้งสวดมนต์ไหว้พระ ได้ทั้งเจริญภาวนา อปจายนมัย แสดงความเคารพต่อแขกที่มาในงาน เคารพศพที่จากไป เวยยาวัจจมัย ช่วยขวยขวายกิจต่างๆ ที่มีอยู่ในงาน ปัตติทานมัย ทำบุญเสร็จแล้วก็แบ่งส่วนบุญ ปัตตานุโมทนามัย ได้อนุโมทนาบุญซึ่งกันและกัน ธัมมสวนมัย การฟังพระสวดพระเทศน์ ธัมมเทศนามัย ก็จะมีผู้แสดงธรรมให้เราเกิดความเข้าใจ หลังจากฟังเทศน์ฟังธรรมแล้ว เราจะทราบเหตุผลว่าเราเกิดมาทำไม ได้ ทธิจุชุกัมม การทำความเห็นให้ถูก จะเห็นได้ว่ายิ่งนึกทีเดียวด้านก ๑๐ ตัว คือ บุญกิริยาวัตถุ ได้ฟังพระสวดอภิธรรม บอกคำว่าบุญกุศลคำเดียวเราไปถึงที่แล้ว เข้าใจ เมื่อเราเห็นว่าเราไปแล้วได้บุญ ๑๐ ประการ เพราะฉะนั้นอยากจะฝากญาติโยม เกิดมาทั้งที ถ้าเราเข้าใจว่าเกิดมาทำไม และหาคำตอบในชีวิตจากงานศพนี้แหละ โดยเฉพาะหนังสือตายปิฎก ตี แปลว่า ๓ อยะ แปลว่า ไป รวมกันเป็น ตายะ การไปสู่ภูมิทั้ง ๓ ภูมิทั้ง ๓ ที่สัตว์ที่ว่ายวนไป คือ อบายภูมิ กามสุคติภูมิ และ พรหมภูมิ ถ้าเราตายด้วยความโลภ หวงสมบัติก็เกิดเป็นเปรต ตายด้วยความโกรธ เคียดแค้น เสียใจ น้อยใจ ก็ลงนรก ตายด้วยความหลง ไม่เคยฟังเทศน์ ไม่เคยฟังธรรม ไม่มีสติ ก็กลายเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ตายด้วยทิฐิมานะ เช่น ระเบิดฆ่าตัวตาย ก็กลายเป็นอสุรกาย แต่ถ้าเรามีทานกุศล

ศีลกุศล หรือมีบุญกิริยาวัตต์ทั้ง ๑๐ อย่าง เมื่อตายเราก็ไปสู่กามสุคติภูมิ ๗ แต่ถ้าเราทำสมาธิจนได้ฌาน เมื่อจากโลกนี้ไปก็ไปเกิดในพรหมโลกนั่นเอง ชีวิตของเราภพหน้าจะไปไหน ขึ้นอยู่กับว่าปัจจุบันเราทำอะไร ถ้าไปในงานศพแล้วเราเข้าอกเข้าใจ โดยเฉพาะหนังสือตายปิฎก ตาย คือการไปสู่ภพภูมิทั้ง ๓ ปิฎก คือเอาเนื้อหาจากพระไตรปิฎกมาบอกถึงชีวิตของเราว่า ตราบใดที่เรายังไม่หมดกิเลส เราก็ยังต้องไปต่อในภพภูมิทั้ง ๓ แต่เมื่อใดที่เราหมดกิเลสแล้ว เราก็ไปสู่นิพพาน ไปสู่โลกุตระระพ้นจากภพภูมิทั้ง ๓ หรือพ้นจาก ๓๑ ภพภูมิ (ภพภูมิถ้าย่อยเหลือ ๓ ถ้าขยายก็เป็น ๓๑ ภพภูมิ) เราก็จะพ้นจากชั้นทั้ง ๕ (ชั้นธวัมุตติ) หรือปรินิพพานนั่นเอง

เพราะฉะนั้น หนังสือตายปิฎก เรียกว่าเป็นหนังสือที่บอกถึงชีวิตของคนเราว่ามาจากไหน เกิดมาเพื่ออะไร สาละชีวิตคืออะไร เกิดมาทำไม จะให้คำตอบกับทุกท่าน สิ่งสำคัญก็คือ ผู้ป่วยระยะสุดท้าย เราไปดูแล สนอกสนใจ สุดท้ายเราดูแลก็ได้แค่อาหารกายและเภสัช แต่ถ้าวันไหน เราเข้าใจธรรมะ เราก็ให้ได้ทั้งอาหารกายคือเภสัช และอาหารใจคือหลักธรรม ให้ผู้ป่วยเกิดความสบายใจ ให้ผู้ป่วยสบายกาย สบายใจ และให้มีการปล่อยวาง ไม่มีการค้างคาใจ และให้อภัยซึ่งกันและกัน สุดท้ายถ้าผู้ป่วยได้ฟังบทสวดพระปริตร ก็จะมีพลังใจ แต่ถ้ามากกว่านั้น ผู้ป่วยได้เจริญภาวนาด้วย มีสิทธิ์บรรลุมรรณธรรมเมื่อตายก็ได้ เรียกว่าชีวิตสมสัส คือตายแล้วนิพพานไปเลย ถ้ามีหลักธรรมประจำใจ ไปอย่างสงบ ไปสู่พระนิพพานจากโลกนี้ไป โดยอาศัยหนังสือตายปิฎกนี้ จะทำให้ทุกท่านเข้าใจชีวิต เข้าใจการดำเนินชีวิต เข้าใจเป้าหมายของชีวิต ว่าเกิดมาทำไม พระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นที่ จะเอามาใช้ในชีวิตจริง ๆ เราก็เห็นแล้วว่า ถ้าเรามีหลักธรรมเหล่านี้ อยู่ในใจ เกิดมาไม่เสียชาติเกิดแน่นอน จะได้สาระของชีวิตเพื่อนำไปสู่สุคติภูมิ พรหมโลก ถ้าบุญบารมีเก่ามีพอ และบุญบารมีใหม่ ณ ปัจจุบันมีพอ อาจจะทำได้ใจให้สงบอยู่กับกรรมฐานแล้วก็ได้บรรลุมรรณธรรม จากนั้นก็สงบใจในนิพพาน ไปอย่างมีสาระที่สุดของชีวิต เพราะฉะนั้นก็หวังว่าหนังสือตายปิฎก ที่จะใช้สวดสาธยายในงานศพ โดยเฉพาะการสวดสาธยาย ถ้าสวดเฉพาะพระก็ได้บุญได้กุศล แต่ถ้า

ญาติโยมได้มีโอกาสร่วมสวดสาธยายด้วย และที่สำคัญถ้าเข้าใจความหมายของบทสวดด้วยก็จะเข้าใจพุทธพจน์และเข้าใจพระไตรปิฎกด้วยที่เป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ซาบซึ้งว่า พระองค์ได้ช่วยพวกเราทั้งก่อนเกิด ขณะเกิด หลังเกิด และก่อนจะจากโลกนี้ไป พระองค์ช่วยอยู่ทุกนาที ตราบจนกระทั่งเราเข้าถึงความพ้นทุกข์ เราก็จะเกิดเห็นคุณค่าของพระธรรม เราวางแผนที่จะเกิดในภพภูมิไหน ก็ทำบุญทำกุศล ให้ทาน รักษาศีลก็ไปสู่ภพภูมิที่ดี ถ้าภาวนากุศล ก็ไปสู่พรหมภูมิ หรือไปสู่พระนิพพาน เราสามารถวางแผนชีวิตไปสู่ภูมิต่าง ๆ หรือจะพ้นภพภูมิไปสู่พระนิพพานเราก็สามารถวางแผนได้ ด้วยแผนชีวิตที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสฝากพวกเราไว้ จึงหวังว่าญาติโยม สาธุชนจะได้มีโอกาสสวดสาธยายตายปิฎก หรือได้ฟังพระท่านสวดสาธยายตายปิฎก เข้าใจความหมายของพระธรรม เข้าใจชีวิตอย่างกระจ่างชัด ได้เกิดความเข้าใจในสาระของชีวิต ได้เห็นคุณค่าของชีวิต โดยทั่วหน้ากันทุกท่านทุกคนเทอญ

พระอาจารย์มหาประนอม ธัมมาลังกาโร

ติปิฎกสิกขาลัย วัดจากแดง

สารบัญ

คำบูชาพระรัตนตรัย	๑๐
ปุพพภาคนมการ	๑๒
พุทธานุสติ	๑๓
ธัมมานุสติ	๑๕
สังฆานุสติ	๑๗
สัพพัตติทานคาถา	๒๐
อุทิสสนาธิฏฐานคาถา	๒๒
อริยธรรคาถา.....	๒๗
เขมาเขมสรณที่ปิกคาถา.....	๒๘
ติลักขณาทิกคาถา	๒๙
ภัทเทกรัตตคาถา.....	๓๑
ปัพพโตปมคาถา	๓๒
ปฐุมพุทธานุสติกคาถา	๓๓
พุทธานุสติกคาถา	๓๔
ปัจฉิมพุทธานุสติกคาถา.....	๓๕
มรณัสสติ	๓๖
ธัมมนิยาม	๔๒
ตรัสเตือนพระอานนท์เมื่อพระสารีบุตรนิพพาน	๔๕
วิปัสสนาภูมิ	๔๖
ปฏิจจสมุปบาท.....	๔๘
มหานิทเทส.....	๕๐

ธัมมสังคณี	๕๒
มหาปฏิจจาน อุทเทส	๕๖
ปฏิจจาน นิตเทส	๕๗
วิชยสูตร	๙๒
ชราสูตร	๙๖
ปุราเภทสูตร	๑๐๐
กสิการทวาชสูตร	๑๐๔
บทปลงสังขาร	๑๐๖
ภาคผนวก	๑๐๗
หลัก ๖ ข้อ ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย	๑๐๘
คำขอขมาพระรัตนตรัย / ครูบาอาจารย์ / พ่อแม่	๑๐๙
คำขอไตรสรณคมน์ และปัจจุศีล	๑๑๐

คำบูชาพระรัตนตรัย

โย โส ะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นพระองค์ใด เป็นพระอรหันต์

ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

สุวากขาโต เยนะ ะคะวะตา ธัมโม

พระธรรมเป็นธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระองค์ใด ตรัสไว้ดีแล้ว

สุปฏิปันโน ยัสสะ ะคะวะโต สาวะกะสังโฆ

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด

ปฏิบัติดีแล้ว

ตัมมะยัง ะคะวันตัง สะธัมมัง สะสังฆัง,

อิเมหิ สักการะหัง อาโรปะเตหิ อะภิปูชะยามะ

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาอย่างยิ่ง ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น

พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้

อันยกขึ้นตามสมควรแล้วอย่างไร

สาธุ โน ภันเต ะคะวา สุจิระปะรินิพพุโตปิ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ปรินิพพานนานแล้ว

ทรงสร้างคุณอันสำเร็จประโยชน์ไว้แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย

ปัจฉิมา ชะนะตานุกัมปะมานะสา

ทรงมีพระหฤทัยอนุเคราะห์แก่พวกข้าพเจ้า

อันเป็นชนรุ่นหลัง

อิเม สักกาเร ทุกคะตะปัณณาการะภูเต ปะฐิกคัณหาตุ

ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงรับเครื่องสักการะอันเป็นบรรณาการ
ของคนยากทั้งหลายเหล่านี้

อัมหากัง ทีฆะรัตตัง ทิตายะ สุขายะ

เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนานเทอญฯ

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภาวะะวา

พระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นพระอรหันต์

ดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์สิ้นเชิง ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

พุทธัง ภาวะะวันตัง อะภิวาเทมิ

ข้าพเจ้าอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า

ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (กราบ)

สุวากขาโต ภาวะะวะตา ธัมโม

พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ดีแล้ว

ธัมมัง นะมัสสามิ

ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม (กราบ)

สุปะฏิปันโน ภาวะะวะโต สาวะกะสังโฆ

พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ปฏิบัติดีแล้ว

สังฆัง นะมามิ

ข้าพเจ้านอบน้อมพระสงฆ์ (กราบ)

ปฐพภาคนมการ

หันทะ มะยัง พุทธัสสะ ภาคะวะโต
ปฐพภาคะนะมะการัง ภาโรมะ เส

นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต
ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น

อะระหะโต
ซึ่งเป็นผู้ไกลจากกิเลส

สัมมาสัมพุทธัสสะ
ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

(๓ ครั้ง)

-
- * ภควโต คือ มหากรณาคุณ (มหากรณาบุพพังคมเทสนาญาณ)
  - * อรหโต คือ วิสุทธิคุณ (อรหัตตมรรค)
  - * สัมมาสัมพุทธัสสะ คือ ปัญญาคุณ (สัพพัญญุตญาณ)

พุทธานุสสติ

หันทะ มะยัง พุทธานุสสะตินะยัง กะโรมะ เส

ตั้ง โข ปะนะ ภาคะวันตัง เอวัง กัลยาโณ กิตติสัทโท อพฺภุคคะโต
ก็กิตติศัพทอํงามของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ได้ฟังไปแล้วอย่างนี้ว่า

อิติปิ โส ภาคะวา

เพราะเหตุอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

อะระหัง

เป็นผู้ไกลจากกิเลส

สัมมาสัมพุทธโธ

เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

วิชชาจะระณะสัมปันโน

เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ

สุคะโต

เป็นผู้ไปแล้วด้วยดี

โลกะวิทู

เป็นผู้รู้โลกอย่างแจ่มแจ้ง

อนุดตะโร ปุริสัทัมมะสาระถิ

เป็นผู้สามารถฝึกบรูษที่สมควรฝึกได้

อย่างไม่มีไครยิ่งกว่า

ลัตถา เทวะมะนุสสานัง

เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พุทโธ

เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานด้วยธรรม

ภะคะวาติ

เป็นผู้มีความจำเริญ จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์ ดังนี้

นัตถิ เม สระระณัง อัญญัง พุทโธ เม สระระณัง ะรัง

สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี

พระพุทเจ้าเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า

เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วัตถะเมยยัง ลัตถุ สาสะเน

ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา

พุทัง เม วันทะมานะนะ (วันทะมานายะ)^๑ ยัง ปุญญัง ปะสุตัง อิธะ

ข้าพเจ้าผู้ไหว้อยู่ซึ่งพระพุทเจ้า

ได้ชวนชวายนบุญใดในบัดนี้

(^๑ หมายถึงในวงเล็บ)

ลัพเพปิ อันตะรายา เม มาเทสุง ตัสสะ เตชะสา

อันตรายทั้งปวงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า ด้วยเดชแห่งบุญนั้น

(หมอบกราบลง)

กาเยนะ วาจาเย วั เจตะสา วา
ด้วยกายก็ดีด้วยวาจาก็ดีด้วยใจก็ดี

พุทฺธ กุณฺมมํ ปะกะตัง มะยา ยํ
กรรมน่าตีเดียมนันใดที่ข้าพเจ้ากระทำแล้ว
ในพระพุทฺธเจ้า

พุทฺธ ปะฎิคคัณหะตุ อัจจะยันตัง
ขอพระพุทฺธเจ้าจงงดซึ่งโทษล่วงเกินอันนั้น

กาลันตะเร สังวะริตุง วั พุทฺธ
เพื่อการสำรวมระวังในพระพุทฺธเจ้าในกาลต่อไป

ธัมมานุสสติ

หันทะ มะยัง ธัมมานุสสะตินะยัง กะโรมะ เส

สุวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม
พระธรรมเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ดีแล้ว

สันทิฎฐิโก
เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาและปฏิบัติพึงเห็นได้ด้วยตนเอง

อะกาลิโก

เป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้และให้ผลได้ไม่จำกัดกาล

เอทิปัสสิโก

เป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่นว่าท่านจงมาดูแลเถิด

โอปะนะยิโก

เป็นสิ่งที่ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว

ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ

เป็นสิ่งที่ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน ดังนี้ (° ออกเสียงฮี)

นัตถิ เม สรรณัง อัญญัง ธัมโม เม สรรณัง ะรัง

สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี

พระธรรมเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า

เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วัฑฒะยัง สัตถุ สาสะเน

ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา

ธัมมัง เม วันทะมานะ (วันทะมานายะ)° ยัง ปุญญัง ปะสุตัง อิธะ

ข้าพเจ้าผู้เฝ้าอยู่ซึ่งพระธรรม

ได้ชวนชวายนบุญได้ในบัดนี้ (° หมายถึงในวงเล็บ)

สัพเพปิ อันตะรายา เม มาhesุง ตัสสะ เตชะสา

อันตรายทั้งปวงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า ด้วยเดชแห่งบุญนั้น

(หมอบกราบลง)

กาเยนะ วาจาเย วะ เจตเสสา วา
ด้วยกายก็ดีด้วยวาจาที่ดีด้วยใจก็ดี

ธัมเม กุกัมมัง ปะกะตัง มะยา ยัง
กรรมน่าติเตียนอันใดที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วในพระธรรม

ธัมโม ปะฏิคคัณหะตุ อัจจะยันตัง
ขอพระธรรมจงงดซึ่งโทษล่วงเกินอันนั้น

กาลันตะเร สังวะริตุง วะ ธัมเม
เพื่อการสำรวมระวังในพระธรรมในกาลต่อไป

สังฆานุสสติ

หันทะ มะยัง สังฆานุสสะตินะยัง กะโรมะ เส

สุปะฏิปันโน ะคะวะโต สวะกะสังโฆ
สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด
ปฏิบัติดีแล้ว

อุชุปะฏิปันโน ะคะวะโต สวะกะสังโฆ
สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด
ปฏิบัติตรงแล้ว

ญาเยปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ
สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด
ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมเป็นเครื่องออกจากทุกข์แล้ว

สามจีปะฏิปันโน ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ
สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าหมู่ใด
ปฏิบัติสมควรแล้ว

ยะทิทัง

ได้แก่บุคคลเหล่านี้คือ

จัตตาริ ปุริสะยุคานิ อัฏฐะ ปุริสะปุคคะลา
คู่แห่งบุรุษสี่คู่ นับเรียงตัวบุรุษได้แปดบุรุษ

เอสะ ภาคะวะโต สวาระกะสังโฆ
นั่นแหละสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

อาหุเนยโย

เป็นสงฆ์ควรแก่สักการะที่เขานำมาบูชา

ปาหุเนยโย

เป็นสงฆ์ควรแก่สักการะที่เขาจัดไว้ต้อนรับ

ทักขิณเยโย

เป็นผู้ควรรับทักษิณาทาน

อัญชะลีกระณีโย

เป็นผู้ที่บุคคลทั่วไปควรทำอัญชลี

อะนุตตะรัง ปุณฺณกฺเขตตัง โลกัสสาติ

เป็นเนืองนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดังนี้

นัตถิ เม สรรณัง อัญญัง สังโฆ เม สรรณัง ะรัง

สรณะอื่นของข้าพเจ้าไม่มี

พระสงฆ์เป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า

เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ วัตฺตเมยยัง สัตถุ สาสะเน

ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา

สังฆัง เม วันทะมานะ (วันทะมานายะ)^๑, ยัง ปุณฺณัง ปะสุตัง อิธะ

ข้าพเจ้าผู้ไหว้อยู่ซึ่งพระสงฆ์

ได้ชวนชวายนบุญได้ในบัดนี้

(^๑ หมายถึงในวงเล็บ)

สัพเพปิ อันตะรายา เม มาhesุง ตัสสะ เตชะสา

อันตรายทั้งปวงอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า ด้วยเดชแห่งบุญนั้น

(หมอบกราบลง)

กาเยนะ วาจาเย ะ เจตะสา วา

ด้วยกายก็ดีด้วยวาจาก็ดีด้วยใจก็ดี

สังเข กุกัมมัง ปะกะตัง มะยา ยัง
กรรมนำติเตียนอันใดที่ข้าพเจ้ากระทำแล้วในพระสงฆ์

สังโฆ ปะฎีกคัณหะตุ อัจจะยันตัง
ขอพระสงฆ์จงงดซึ่งโทษล่วงเกินอันนั้น

กาลันตะเร สังวะริตุง วะ สังเข
เพื่อการสำรวมระวังในพระสงฆ์ในกาลต่อไป

สัพพปัตติทานคาถา

ทันหะ มะยัง สัพพะปัตติทานะคาถาโย ภาณามะ เส

ปุญญัสสิทานิ กะตัสสะ ยานัญญานิ กะตานิ เม,
เตสัจจะ ภาคิโน โหนตุ สัตตานันตาปะมาณะกา

สัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สุดไม่มีประมาณ จงมีส่วนแห่งบุญที่ข้าพเจ้าได้ทำในบัดนี้
และแห่งบุญอื่นที่ได้ทำไว้ก่อนแล้ว

เย ปิยา คุณะวันตา จะ มัยหัง มาตาปิตาทะโย,
ทิฏฐา เม จาปุยะทิฏฐา วา อัญญะ มัชฌัตตะเวรีโน

คือจะเป็นสัตว์เหล่าใด ซึ่งเป็นที่รักใคร่และมีบุญคุณ เช่น มารดาบิดาของข้าพเจ้า เป็นต้นก็ดี ที่ข้าพเจ้าเห็นแล้วหรือไม่ได้เห็นก็ดี สัตว์เหล่าอื่นที่เป็นกลาง ๆ หรือ เป็นคู่เวรกันก็ดี

สัตว์ตา ตัญจันติ โลกัสสมิง
ปัญญาจะจะตุโวการา

เต ภูมมา จะตุโยนิกา,
สังสระันตา ภาวาภาเว

สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโลก อยู่ในภูมิทั้งสาม อยู่ในกำเนิดทั้งสิ้น มีชั้นห้าชั้น มีชั้นชั้นเดียว มีชั้นสี่ชั้น กำลังท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ก็ดี

ญาดา เย ปัตติทานัมเม
เย จิมัง นัปะปะชานันติ

อะนุโมทันตุ เต สะยัง,
เทวา เตสัง นิเวทะยุง

สัตว์เหล่าใดรู้ส่วนบุญที่ข้าพเจ้าแผ่ให้แล้ว สัตว์เหล่านั้นจงอนุโมทนาเองเถิด ส่วนสัตว์เหล่าใดยังไม่รู้ส่วนบุญนี้ ขอเทวดาทั้งหลาย จงบอกสัตว์เหล่านั้นให้รู้

มะยา ทินนานะ ปุญญานัง
สัพเพ สัตตา สะทา โหนตุ
เขมัมปะทัณจะ ปิปปินตุ

อะนุโมทะนะเหตุนา,
อะเวรา สุชะชีวิน,
เตสาสา ลิชมะตัง สุภา

เพราะเหตุที่ได้อนุโมทนาส่วนบุญที่ข้าพเจ้าแผ่ให้แล้ว สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร อยู่เป็นสุขทุกเมื่อ จงถึงบทธอณเกษม กล่าวคือพระนิพพาน ความปรารถนาที่ติงามของสัตว์เหล่านั้นจงสำเร็จเถิด

อุททิสสนาธิภูฐานคาถา

หันทะ มะยัง อุททิสสะนาธิภูฐานะคาถาโย ภะณามะ เส

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ
ด้วยบุญนี้อุทิศให้

อุปัชฌายา คุณุตตะรา
อุปัชฌาย์ผู้เลิศคุณ

อาจะริยุปะการา จะ
แลอาจารย์ผู้เกื้อหนุน

มาตา ปิตา จะ ญาตะกา
ทั้งพ่อแม่แลปวงญาติ

สุริโย จันทิมา ราชา
สุรย์จันทร์และราชา

คุณะวันตา นะราปี จะ
ผู้ทรงคุณหรือสูงชาติ

พรัหมะมารา จะ อินทา จะ

พรหมมารและอินทราช

โลกะपालา จะ เทวะตา

ทั้งทวยเทพและโลกบาล

ยะโม มิตตา มะนุสสา จะ

ยมราชมนุุษย์มิตร

มัชฌัตตา เวกาปี จะ

ผู้เป็นกลางผู้จ้องผลาญ

สัพเพ สัตตา สุขี โหนตุ

ขอให้มีความสุขศานต์ทุกถ้วนหน้าอย่าทุกข์ทน

ปุญญานิ ปะกะตานิ เม

บุญพองที่ข้าทำจงช่วยอำนวยศุภผล

สุขัง จะ ติวัง เทนตุ

ให้สุขสามอย่าง^๑ล้วน

^๑ ทิพยสุข (=เสพสุข), พรหมสุข (=สงบสุข), อริยสุข (=สละสุข)

ชิปปัง ปาเปละ โวมะตัง

ให้ลุถึงนิพพานพลัน

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ

ด้วยบุญนี้ที่เราทำ

อิมินา อุททิเสนะ จะ
แลอุทคิให้ปวงสัตว์

ชิปปาทัง สุละเภ เจวะ
เราพลันได้ซึ่งการตัด

คัณฑุปาทานะเอทะนัง
ตัวคัณฑุปาทาน

เย สันตานะ ทินา ธัมมา
สิ่งชั่วในดวงใจ

ยาวะ นิพพานะโต มะมัง
กว่าเราจะถึงนิพพาน

นัสสันตุ สัพพะทา เยวะ
มลายสิ้นจากสันดาน

ยัตถะ ชาโต ภาเว ภาเว
ทุก ๆ ภาพที่เราเกิด

อุชฺฐจิตตัง สะติปัญญา
มีจิตตรงและสติทั้งปัญญาอันประเสริฐ

สัลเลโข วิริยัมหิชา
พร้อมทั้งความเพียรเลิศเป็นเครื่องชูดกิเลสหาย

มารา ละกันตุ โนกาสัง

โอกาสอย่าพึงมีแก่หมู่मारสิ้นทั้งหลาย

กาตัญจะ วิริเยสุ เม

เป็นช่องประทุษร้ายทำลายล้างความเพียรจม

พุทธาติปะวะโร นาโถ

พระพุทธรูปบรรณาถ

ธัมโม นาโถ ะรุตตะโม

พระธรรมที่พึงอุดม

นาโถ ปัจเจกะพุทโธ จะ

พระปัจเจกะพุทธรสม-

สังโฆ นาโถตตะโร มะมัง

ทบพระสงฆ์ที่พึงผยอง

เตโสิตตะมานุภาเวนะ

ด้วยอานุภาพนั้น

มาโรกาสัง ละกันตุ มา

ขอหมู่मारอย่าได้ช่อง

ทะสะปุญญานุภาเวนะ*

ด้วยเดชบุญทั้งสืบป้อง

มาโรกาสัง ละกันตุ มา

อย่าเปิดโอกาสแก่มาร เทอญ

* บุญกิริยาวัตฤ ๑๐ - ข้อปฏิบัติที่ช่วยชำระจิตใจให้ปราศจากความโลภ โกรธ หลง เพื่อบรรเทาและกำจัดทุกข์ในชีวิต

๑. ทาน - การให้ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทั้งวัตถุทาน (ปัจจัย ๔) และอภัยทาน
๒. ศีล - ควบคุมการกระทำทางกาย วาจา ให้เรียบร้อยเป็นปกติ ไม่เบียดเบียนตนและคนอื่น
๓. ภาวนา - อบรมจิตใจให้สงบ และเกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ
๔. อปจายนะ - อ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ
๕. เวชยาวัจจะ - ช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจที่ถูกต้องดีงามแก่เพื่อนและสังคม
๖. ปัตติทานะ - แผ่เมตตาและบุญกุศลที่ตนได้ทำแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย
๗. ปัตตานุโมทนา - อนุโมทนาพลอยยินดีกับความดีของผู้อื่น
๘. ธรรมสวนะ - การฟังหรือศึกษาธรรมะอยู่เสมอ
๙. ธรรมเทศนา - แนะนำข้อธรรมที่ตนได้ศึกษาและปฏิบัติมาให้แก่ผู้อื่น
๑๐. ทิฏฐุชุกัมมะ - อบรมความคิดเห็นให้ถูกต้องกับหลักธรรมในพุทธศาสนา เช่น เชื่อเรื่องอริยสัจ, กรรม ทำดี...ได้วิบาก เป็นความสุข ทำชั่ว...ได้วิบากเป็นความทุกข์ เป็นต้น

อริยธรรมา

คาถาแสดงทรัพย์อันประเสริฐ

ยัสสะ สัทธา ตะถาคะเต อะจะลา สุปะติภูฐิตา
ศรัทธาในพระตถาคตของผู้ใด ตั้งมั่นอย่างดี ไม่หวั่นไหว

สีลัญจะ ยัสสะ กัลยาณัง อะริยะกันตัง ปะสังสิตัง
และศีลของผู้ใดตรงงาม, เป็นที่สรรเสริญที่พอใจ ของพระอริยเจ้า

สังฆะ ปะสาโท ยัสสัตถิ อชุกุตัญจะ ทัสสะนัง
ความเลื่อมใสของผู้ใดมีในพระสงฆ์, และความเห็นของผู้ใดตรง

อะทะลิตโทติ ตัง อาหุ อะโมฆันตัสสะ ชีวิตัง
บัณฑิตกล่าวเรียกเขาผู้นั้นว่า คนไม่จน, ชีวิตของเขาไม่เป็นหมัน

ตัสมะ สัทธัญจะ สีลัญจะ ปะสาทัง ธัมมะทัสสะนัง
อะนุญญะเชตะ เมธาวี สะรัง พุทธานะสาสะนันติ.
เพราะฉะนั้น เมื่อระลึกได้ถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอยู่, ผู้มี
ปัญญาควรสร้างสมศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และความเห็นธรรม
ให้เนื่องๆ ดังนี้แล.

(อนุสูตร อง. ปญจก.)

เขมาเขมสรณที่ปิกคาถา

คาถาแสดงสรณะอันเกษมและไม่เกษม

พะทุง เว ะระณัง ยันติ	ปีพพะตานิ ะนานิ จะ
อารามะรุกขะเจตฺยานิ	มะนุสสา ะยะตฺชชิตา.

มนุษย์เป็นอันมาก เมื่อเกิดมีภัยคุกคามแล้ว, ก็ถือเอาภูเขาบ้าง, ป่าไม้บ้าง, อารามและรุกขเจตีย์บ้าง, เป็นสรณะ

เนตัง โข ะระณัง เขมัง	เนตัง ะระณะมุตตะมัง
เนตัง ะระณะมาคัมมะ	สัพพะทุกขา ปะมุจจะติ

นั่นมิใช่สรณะอันเกษมเลย, นั่นมิใช่สรณะอันสูงสุด, เขาอาศัยสรณะนั้นแล้ว, ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

โย จะ พุทฺธัญจะ ธัมมัญจะ	สังฆัญจะ ะระณัง คะโต
จัตตาริ ะริยะสัจจานิ	สัมมปปัญญาเย ปัสสะติ

ส่วนผู้ใดถือเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะแล้ว เห็นอริยสัจ คือ ความจริงอันประเสริฐสี่, ด้วยปัญญาอันชอบ

ทุกขัง ทุกขะสะมุปปาทัง	ทุกขัสสะ จะ ะตีกกะมัง
อะริยัญญัญญังคิกัง มัคคัง	ทุกขุปะสะมะคามินัง

คือเห็นความทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์, ความก้าวล่วงทุกข์เสียได้, และหนทางมีองค์แปดอันประเสริฐ, เครื่องถึงความระงับทุกข์

เอตัง โข ะระณัง เขมัง	เอตัง ะระณะมุตตะมัง
เอตัง ะระณะมาคัมมะ	สัพพะทุกขา ปะมุจจะติ

นั่นแหละ เป็นสรณะอันเกษม, นั่นเป็นสรณะอันสูงสุด, เขาอาศัย
สรณะนั้นแล้ว, ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้.

(เรื่องบุโรหิตชื่ออัคคิตัต ขุ. ธ.)

ติลักขณาทิกาถา คาถาแสดงพระไตรลักษณ์

สัพเพ สังขารา อเนิจจาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ
เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา
เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ที่ตนหลง
นั่นแหละ เป็นทางแห่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมหมดจด.

สัพเพ สังขารา ทุกขาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ
เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์;

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา
เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งที่เป็นทุกข์ที่ตนหลง
นั่นแหละ เป็นทางแห่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมหมดจด.

สัพเพ ธัมมา อนัตตาติ ยะทา ปัญญาเย ปัสสะติ
เมื่อใด บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา

อะถะ นิพพินทะติ ทุกเข เอสะ มัคโค วิสุทธิยา

เมื่อนั้น ย่อมเปื้อนหายในสิ่งที่เป็นทุกข์ที่ตนหลง
นั่นแหละ เป็นทางแห่งพระนิพพาน อันเป็นธรรมหมดจด.

อัปปะกา เต มนะสเสสุ เย ชะนา ปาระคามิโน
ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ที่ถึงฝั่งแห่งพระนิพพานมีน้อยนัก

อะถายัง อิตะรา ปะชา ตีระเมวานุธาวะติ
หมู่มนุษย์นอกนั้น ย่อมวิ่งเลาะอยู่ตามฝั่งในนี้เอง

เย จะ โข สัมมะทักขาเต ธัมเม ธัมมานุวัตติโน
ก็ชนเหล่าใดประพฤตสมควรแก่ธรรม ในธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว

เต ชะนา ปาระเมสสันติ มัจจุเธยยัง สุตตะรัง
ชนเหล่านั้นจักถึงฝั่งแห่งพระนิพพาน ข้ามพ้นบ่วงแห่งมัจจุราชที่
ข้ามได้ยากนัก

กัณ्हัง ธัมมัง วิปะทายะ สุกัง ภาเวละ ปัณทิโต
จงเป็นบัณฑิต ละธรรมดำเสีย แล้วเจริญธรรมขาว

โอกา อะโนกะมาคัมมะ วิเวเก ยัตถะ ทูระมัง
จงมาถึงที่ไม่มีน้ำ จากที่มีน้ำ จงละกามเสีย เป็นผู้ไม่มีความกังวล

ตัตตาราภิระติมิจเฉยยะ หิตฺวา กามะ อะภิญจะโน.
จงยินดีเฉพาะต่อพระนิพพานอันเป็นที่สัจด์ ซึ่งสัตว์ยินดีได้โดยยาก.

(เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป ขุ. ธ.)

ภัทเทกรัตตคาถา
คาถาแสดงผู้มีราตรีหนึ่งเจริญ

อะตีตัง นานวาคะเมยยะ   นัปปะภูิกังเข   อะนาคะตัง
บุคคลไม่ควรคำนึงสิ่งที่ล่วงไปแล้วด้วยอาลัย และไม่ควรพะวงถึงสิ่งที่
ยังไม่มาถึง

ยะทะตีตัมปะทีนันตัง   อัปปัตตัญจะ   อะนาคะตัง
สิ่งที่ป็นอดีตก็ละไปแล้ว   สิ่งที่เป็นอนาคตก็ยังไม่มา

ปัจจุปปันนัญจะ โย ธัมมัง   ตัตถะ   ตัตถะ   วิปัสสะติ
อะสังหิรัง   อะสังกุปปัง   ตัง   วิทธา   มะนุพฺรุหะเย.

ผู้ใดเห็นธรรมอันเกิดขึ้นเฉพาะหน้าในที่นั้น ๆ อย่างแจ่มแจ้ง
ไม่ถ่วงถ่วง คลอนแคลน เขาควรพอกพูนอาการเช่นนั้นไว้.

อัชเชวะ   กิจจะมาตัมปัง   โโก ชัญญา   มะระณัง   สุเว
ความเพียรเป็นกิจที่ต้องทำในวันนี้   ใครเล่าจะรู้ความตาย   แม้พรุ่งนี้

นะ   ทิ   โน   สังคะรันเตนะ   มะหาเสเนนะ   มัจจุนา
เพราะการฝึกเพียรต่อมัจจุราชซึ่งมีเสนามาก   ย่อมไม่มีสำหรับเรา

เอวัง   วิหาริมตาปัง   อะโหรัตตะมะตันทิตัง
ตัง   เว   ภัทเทกะรัตโตติ   สันโต   อาจิกขะเต   มุนีติ.

พระมุนีผู้สงบ ย่อมกล่าวเรียก   ผู้มีความเพียรอยู่เช่นนั้น   ไม่เกียจคร้าน
ทั้งกลางวันและกลางคืนว่า   ผู้เป็นอยู่แม้เพียงราตรีเดียว   ก็เจริญ.

(ม. อุปรี.)

ปีพพิโตปมคาถา

ยะถาปี เสลา วิปูลา	นะกัง อาหัจจะ ปีพพะตา
สะมันตา อะนุปะริเยยุง	นิโปโปเถนตา จะตฺททิสา
เอวัง ชะรา จะ มัจจุ จะ	อะธิวัตตันติ ปาณิน
ชัตติเย พุราหุมะเถ เวสเส	สุทเท จันฑาละปุกกุเส
นะ กิญฺจิ ปะริวัชเชติ	สัพพะเมวาภิมัทตะติ
นะ ตัตถะ หัตถีนัง ภูมิ	นะ ระถานัง นะ ปัตติยา
นะ จาปี มันตะยฺทเธนะ	สั๊กกา เขตุง ณะเนนะ วา
ตัสฺมา ทิ ปณฺทิตโต โปโส	สัมปัสสัง อตฺถมะตตะโน
พุทฺธะ อัมเม จะ สังฆะ จะ	ธโร สัทธัง นิเวสสะเย
โย อัมมะจารี กาเยนะ	วาจาเย อุททะ เจตตะสา
อิเธวะ นัง ปะสังสันติ	เปจจะ สัคเค ปะโมทตะติ ฯ

คาถาอุปมาด้วยภูเขา

พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ให้ประมาท

ภูเขาใหญ่ล้วนแล้วด้วยศิลาจรดท้องฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบ ทั้ง ๔ ทิศ
แม้ฉันใด ความแก่และความตายก็ฉันนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลายคือ พวก
กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จันฑาลและคนเทชยะ ไม่เว้นใคร ๆ ไปได้เลย ย่อม
ย้ายเสียสิ้น ณ ที่นั้น

ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลช้าง ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลรถ ไม่มียุทธภูมิ
สำหรับพลราบ และไม่อาจจะเอาชนะแม้การรบด้วยมนต์หรือด้วยทรัพย์

เพราะฉะนั้นแล บุรุษผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา เมื่อเห็นประโยชน์ตน
พึงตั้งศรัทธาไว้ในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมและในพระสงฆ์ ผู้ใดมีปกติ
ประพฤติดุกรรมด้วยกาย ด้วยวาจาหรือด้วยใจ บัณฑิตทั้งหลายย่อม
สรรเสริญผู้นั้นในโลกนี้นั้นเทียว ผู้นั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์.

(ส. สค.)

ปฐมพุทธภาสิตคาถา

คาถาแสดงปฐมพุทธพจน์

อะเนกะชาติสังสารัง   สันธาวิสสัง   อะนิพพิสัง

เมื่อเรายังไม่พบญาณ ได้เล่นท่องเที่ยวไปในสังสารอันเป็นอนกชาติ

คะตะการัง   คะเวสันโต   ทุกขา   ชาติ   ปุณ்பุณัง

แสวงหาอยู่ซึ่งนายช่างปลุกเรื้อน คือค้นหาผู้สร้างภาพ การเกิดทุกคราว
เป็นทุกซ้ำไป

คะตะการะกะ   ทิฏฐิโฐติ   ปุณะ   เคหัง   นะ   กาทะลิ

นี่แน่ะ! นายช่างปลุกเรื้อน เรารู้จักเจ้าเสียแล้ว เจ้าจะทำเรื้อนให้เราไม่ได้
อีกต่อไป

สัพพา   เต   ผาสุกา   ภักคา   คะตะกูฎัง   วิสังชะตัง

โครงเรื้อนทั้งหมดของเจ้าเราหักเสียแล้ว   ยอดเรื้อนเราก็อ้อเสียแล้ว

วิสังขาระคะตัง   จิตตัง   ตัณหานัง   ชะยะมัชฌะคะติ.

จิตของเราถึงแล้วซึ่งสภาพที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้อีกต่อไป

มันได้ถึงแล้วซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหา   คือพระนิพพาน.

(วิ. พาหิรนิทาน)

พุทธอุทานคาถา

คาถาที่พระพุทธเจ้าอุทานในคืนวันที่ ๗
หลังจากประทับนั่งเสวยวิมุตติสุขใต้ต้นโพธิ์

ยะทา ทะเว ปาตุภะวันติ ธัมมา
อาตาปิโน ฌายะโต พุราหุมะณัสสะ
อะถัสสะ กังขา วะปะยันติ สัพพา
ยะโต ปะชานาติ สะเหตุธัมมัง.

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย ปราภฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะมารู้
แจ้งธรรมพร้อมทั้งเหตุ.

ยะทา ทะเว ปาตุภะวันติ ธัมมา
อาตาปิโน ฌายะโต พุราหุมะณัสสะ
อะถัสสะ กังขา วะปะยันติ สัพพา
ยะโต ะยัง ปัจจะยานัง อะเวทิต.

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย ปราภฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
เมื่อนั้น ความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์นั้นย่อมสิ้นไป เพราะได้รู้
ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย.

ยะทา ทะเว ปาตุภะวันติ ธัมมา
อาตาปิโน ฌายะโต พุราหุมะณัสสะ
วิฐุปะยัง ติญจันติ มาระเสนัง
สุโรวะ โอะภาสะยะมันตะลิกขันติ.

เมื่อใดแล ธรรมทั้งหลาย ปราภฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่
พราหมณ์นั้น ย่อมกำจัดมารและเสนาเสียได้ คุจพระอาทิตย์อุทัย
กำจัดมืด ทำอากาศให้สว่าง ฉะนั้น. (วิ. มหา. , ชุ. อุทาน.)

ปัจฉิมพุทโธวาทปาฐะ

คำแสดงโอวาทครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า

หันทะทานิ ภิกขเว อามันตะยามิ โว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า

วะยะ ธัมมา สังขารา

สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา

อัปปะมาเทนะ สัมปาเทถะ

ท่านทั้งหลาย จงทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด

อะยัง ตะถาคะตัสสะ ปัจฉิมา วาจา.

นี่เป็นวาจามีในครั้งสุดท้ายของพระตถาคต.

(มหาปรินิพพานสูตร ที. มหา.)

มรณัสสติ

๑) ปะวาทะ ทีปะ ตุละยายะ ประรูปะมายะ สัมผัสสัง	สายุ สันตะติยากชะยัง ภาวะเย มะระณัสสะติ
๒) มะหาสัมปัตติ สัมปัตตา ตะถา อะหัง มะริสสามิ	ยะถา สัตตา มะตา อิธะ มะระณัง มะมะ เทสสะติ
๓) อุปปัตติยา สะเทเวทัง มาระณัตถายะ โโอกาสัง	มะระณัง อาคะตัง สะทา วะระโก วียะ เอสะติ
๔) อีสะกัง อะนิวัตตัง ตัง ชีวิตัง อุทะยา อัตถัง	สะตะตัง คะมะนุสสุกัง สุริโย วียะ ธาวัตติ
๕) วิชชุ พุพพะละ อุสสาวะ ฆาตะโกวะ ธิปปุ ตัสสะ	ชะละราชี ปะริกชะยัง สัพพัตถาปิ อะวาริโย
๖) สุกะสัตถา มะปุนณิทธิ มาเตสิ มะระณัง ชิปปัง	พุทธิ วุทฒิ ชินทวะยัง กาตุ มาทิสะเก กะถา
๗) ปัจจะยานัญจะ เวกัลยา มะราโมรัง นิเมสาปิ	พาหิรัชฌัตตุปัททะวา มะระมาโน อะนุกชะณัง ฯ ^๑

---

^๑ (ปะวาทะ ทีปะ ตุละยายะ...) บทมรณัสสติ หนังสือสวดพุทธบูชาประจำวันฉบับของศรีลังกา หน้า ๑๗๔

คำแปล มรณัสสติ

๑) คุจประทีป จุดสว่าง ทางลมใหญ่
เผาเป็นถ้ำ เหลือเรา ให้อาดูร

อายุขัย คนนั้น ก็ปลันสุญ
มรณัส-สติพูน ภาวนา

๒) ทั้งเศรษฐกิจ ซีอีโอ ฮีโร่ ไฟร์
แล้วเวลา ฉันทเอง ก็คงมา

ใครเล่า ใครพันตาย ไปได้หนา
มรณา มาพราไป ไม่แน่นอน

๓) เมื่อเกิดมา มรณา ก็มาด้วย
เพชรฆาต รอโอกาส เพื่อตัดรอน

“มี”กับ“ม้วย”อยู่ด้วยกัน ท่านพราสอน
ชีวิตจร จำพราก ไปจากรัง

๔) มีเวลา น้อยนิด ชีวิตหนึ่ง
ไม่เคยคิด ทบทวน หวนมาฟัง

มาก็บึ้ง วิ่งไป ไม่แลหลัง
เหมือนตะวัน ใครรัง ได้บ้างเอย

๕) เหมือนฟ้าแลบ ฟองน้ำ น้ำค้างหยด
ดูจรรอยฝน บนน้ำ ไม่นานเลย

ใครกำหนด เวลา ได้เล่าเอ๋ย
ยมทูต ก็มาเอ๋ย ให้เอ๋ยวาง

๖) แม้มากยศ มากศักดิ์ หนักบุญฤทธิ์
แล้วฉันทเอง เป็นใคร จะอำพราง

แม้มากคิด จักรพรรดิ ฤชัดขวาง
ความตาย่าง เหยียบเรา ได้เท่าเทียม

๗) เมื่อปัจจัย แปรไป ทั้งใน-นอก
อยู่หรือตาย เพียงตา กะพริบเตรียม

โรคก็ออก มา-กราย ไม่อายเขียม
เจ้าได้เจียม-ตัวบ้าง หรืออย่างไร ฯ

๘) อะนินิตตะมะนัญญาตัง กะสิริญจะ ประริตตัญจะ	มัจจานัง อิธะ ซีวิตัง ตัง จะ ทุกเขนะ สัญญตัง
๙) นะ ทิ โส อูปักกะโม อตถิ ชะรัง ปิ ปิตวา มะระณัง	เยนะ ชาตา นะ มียะเร เอวังธัมมา ทิ ปาณินโน
๑๐) ณะลานะมิวะ ปักกานัง เอวัง ชาตานะมัจจานัง	ปาโต ปะตะนะโต ภายัง นิจัจัง มะระณะโต ภายัง
๑๑) ยะถา ปิ กุมภะการัสสะ สัพเพ เกทะนะปะริยันตา	กะตา มัตติกะภาชะนา เอวัง มัจจานะ ซีวิตัง
๑๒) ทะหะรา จะ มะหันตา จะ สัพเพ มัจจุวะสัง ยันติ	เย พาลา เย จะ ปันทิตา สัพเพ มัจจุปะรายะนา ฯ ^๒
๑๓) อะนิจจา ะตะ สังขารา อุปป์ชิตวา นิรุชฌันติ	อุปปาทะวะยะธัมมิโน เตสัง วุปะสะโม สุโข ฯ ^๓
๑๔) อะจิรัง ะตะยัง กาโย จุทโท อะเปตะวิญญาโณ	ปะฐะวิง อะธิเสสสะติ นิรัตถังวะ กะลิงคะลัง ฯ ^๔

^๒ (อะนินิตตะมะนัญญาตัง...) สัลลสูตร สุตตนิบาต ข้อ ๕๘๐ หน้า ๖๔๑, พระสารีบุตรกล่าวแก่นางมัลลิกาผู้สูญเสียสามี (พันธุละ) และลูกชาย ๓๒ คน ในอรรถกถา คาถาพระธรรมบทที่ ๔๗ ปุฬวรรค วิทูชาวัตถุ หน้า ๓๓๒

^๓ (อะนิจจา ะตะ สังขารา...) มหาสุทฺธสนสูตร ทิฆนิกาย ข้อ ๒๗๒ หน้า ๒๒๘, มหาปรินิพพานสูตร ท้าวสักกะเป็นผู้ตรัส ทิฆนิกาย มทวารค ข้อ ๒๒๑ หน้า ๑๖๘, สคาถวรรค สังยุตตนิกาย ข้อ ๑๘๖ หน้า ๒๖๑, อุปทาน พระโสฬปากเถระอุปทาน ข้อ ๑๑๕ หน้า ๑๑๘, พระมหาโมคคัลลานะกล่าวใน เถรคาถา ข้อ ๑๑๖๘ หน้า ๕๓๑

^๔ (อะจิรัง ะตะยัง กาโย...) พระพุทธเจ้าทรงปรารภปุตติคตตะติสสะเถระ (พระติสสะเถระผู้มีกายเฝ้า) ตรัสไว้ในพระธรรมบทคาถา จิตตวรรค ข้อ ๔๑ หน้า ๓๘

๘) ไม่อาจกิน ไม่รู้จักก่อน ไม่ผ่อนผัน
ทั้งลำบาก ทั้งสิ้น ทั้งหวั่นภัย

ยามตายนั้น มาเยือน เลื่อนโฉน
ก็ชีวิต ของใคร ไร้ทุกข์ทรม

๙) หลงเริงร่าน ในสังสาร เนิ่นนานหนอ
รอวันเกย ก่ายทับ ประดับจม

ร่วมลอยคอ รับรสชื่น และชื่นชม
เหลือเป็นตม ถมไว้ ได้ธารา

๑๐) ผลไม้ สุกหอม ก็พร้อมหล่น

ชราห่ออม คงทน ไม่นานหนา

๑๑) เหมือนหม้อดิน ปั้นไว้ รอเวลา

ล้นร้าวแตก แยกผ่า ชราตาย

๑๒) ทั้งเติกเผา โง่เง่า พุดเว้าแก่ง
ใครจะรอด ปลอดภัย พ้นความตาย

ฉลาดแจ้ง จนอัป หรือทรัพย์หลาย
ที่สุดท้าย คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ๕

๑๓) อนิจจา ท่านว่าไว้ ในสังขาร
เกิดมาแล้ว มลายลับ ดับสิ้นไป

อุบัตินาน ย่อมผ่าน อายุขัย
ครั้นเข้าใจ ปล่อยทิ้ง สุขจริงเอย ๕

๑๔) อนิจจา ท่านว่าไว้ ในกายนี้
เมื่อไร้ความ รับรู้ เป็นคู่เคย

ปฐวี ถมทับ กลับหลับเฉย
ก็ลงนอน ขอนเกย กอดกองพิน ๕

(พริบตาเดียว อายุก็ลุล่วง
ขอขมาลาโทษ อย่าโกรธกลืน

พลอยปลดห่วง ทำใจ อย่าให้ฝืน
ให้อภัย ผู้อื่น อย่าเก็บเลย)

๑๕) อะนัทธิโต ตะโต อากา ยะถาคะโต ตะถา คะโต	นानุญญาโต อิโต คะโต ตัตถะ กา ประริทเวนะฯ ^๔
๑๖) ยะถาปิ เสลา วิปูลา สะมันตา อะนุประริเยยุง	นะกัง อาหัจจะ ปัพพะตา นิปโปเถนตา จะตฺททิสา
๑๗) เอวัง ชะรา จะ มัจจุ จะ ชัตติเย พราหมะเณ เวสเส	อะธิวัตตันติ ปาณินโน สุทเท จันฑาละปุกกุเส
๑๘) นะ กิณฺจิ ประริวัชเชติ นะ ตัตถะ ทัตถีนัง ภูมิ นะ จาปิ มันทะยฺทเธนะ	สัพพะเมวาภิมัทพะติ นะ ระถานัง นะ ปัตติยา ลักกา เขตุง ณะเนนะ วา
๑๙) ตัสมา ทิ ปณฺทิตโต โปโส พุทฺธธัมเม จะ สังฆะ จะ	สัมปัสสัง อตฺถมะตฺตะโน ธีโร สัทธัง นิเวสะเย
๒๐) โย ธัมมะจารี กาเยนะ อิธะวะ นัง ปะสังสันติ	วาจาเย อุททะ เจตะสา เปจจะ ลักเค ปะโมทะตีติฯ ^๖

^๔ (อะนัทธิโต ตะโต อากา...) อรรถเปตวัตถุ เปตวัตถุ ข้อ ๘ หน้า ๑๘๒, อรรถชาดก ข้อ ๒๑ หน้า ๒๐๒, (ยะถาคะโต ตะถา คะโต...) ภิกษุณีปิฎกจากรากแล้วไว้ใน ปัญจस्ता ปฎาจารา เถรีคาถา ข้อ ๑๓๐ หน้า ๕๗๖

^๖ (ยะถาปิ เสลา วิปูลา...) พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ให้ประมาท ในปัพพตูปม-
สูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ข้อ ๑๓๖ หน้า ๑๗๓

ธัมมนิยามสูตรตั้ง

เอวมเม สุตัง. เอกัง สมะยัง ภะคะวา, สāvattiyā
วิหะระติ, เขตตะเวเน *อนาถะปิณฑิกัสสะ* อารามे. ตัตตระ โข
ภะคะวา ภิกขุ อามันเตสิ *ภิกขะโวติ. ภะทันทะติ* เต ภิกขุ
ภะคะวะโต ปัจจัสโสสง. ภะคะวา เอตะพะโวจะ.

อุปปาทา वा भिक्षवे तद्दक्खिणां अनुपाता वा
तद्दक्खिणां, จित्तวาระ सा चात्तु *ธम्मัญ्ञित्तตะตา* *ธम्मะนิยามะตา,*
สัพเพ *สังขारा* *अनिजा.* *तं* तद्दक्खिणां *अभिस्संपुष्मत्ति*
अभिस्समेत्ति, *अभिस्संपुष्मित्ता* *अभिस्समेत्ता* *आजिक्खत्ति* *तेहेत्ति,*
पिण्डुवेत्ति *पिण्डुवेत्ति,* *विहะระत्ति* *विहะชะत्ति* *उत्तानिक्खेत्ति,*
सัพเพ *संखारा* *अनिजात्ति.*

อุปปาทา वा भिक्षवे तद्दक्खिणां अनुपाता वा
तद्दक्खिणां, जित्तवาระ सा चात्तु *धम्मัญ्ञित्तตะตา* *धम्मะนิยามะता,*
सัพเพ *संखारा* *तुक्खा.* *तं* तद्दक्खिणां *अभिस्संपुष्मत्ति*
अभिस्समेत्ति, *अभिस्संपुष्मित्ता* *अभिस्समेत्ता* *आजिक्खत्ति* *तेहेत्ति,*
पिण्डुवेत्ति *पिण्डुवेत्ति,* *विहะระत्ति* *विहะชะत्ति* *उत्तानिक्खेत्ति,*
सัพเพ *संखारा* *तुक्खात्ति.*

อุปปาตสูตร (ว่าด้วยธรรมเนียม)

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมา แล้วตรัสว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย** ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า **พระพุทธเจ้าข้า** พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม หรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นตั้งอยู่เดียว ความดำรงอยู่แห่งธรรม ความแน่นอนแห่งธรรม คือ **สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง** ตถาคตย่อมตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมบรรลุซึ่งธรรมนั้น,

ครั้นตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่นว่า **“สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง.”**

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม หรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นตั้งอยู่เดียว ความดำรงอยู่แห่งธรรม ความแน่นอนแห่งธรรม คือ **สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** ตถาคตย่อมตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมบรรลุซึ่งธรรมนั้น,

ครั้นตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่นว่า **“สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์.”**

อุปปาทา วา ภิกขเว ตะถาคะตานัง อะนุปปาทา วา
ตะถาคะตานัง, ฐิตาวะ ส่า ธาตุ ธัมมัญญิตตะตา ธัมมะนิยามะตา,
สัพเพ ธัมมา อะนัตตา. ตัง ตะถาคะโต อะภิสัมพุชณะติ
อะภิสะเมติ, อะภิสัมพุชณิตฺวา อะภิสะเมตฺวา อาจิกขะติ เทเสติ,
ปัญญาเปติ ปญฺญะเปติ, วิวะระติ วิภะชะติ อุตตานิกะโรติ,
สัพเพ ธัมมา อะนัตตาติ.

อิหะมะโวจะ ภะคะวา, อัตตะมะนา เต ภิกขุ ภะคะวะโต
ภาสิตัง อะภินันฺทุนติ. (อญ. ติก.)

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระตถาคตจะบังเกิดขึ้นก็ตาม
หรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นตั้งอยู่เที่ยง ความดำรงอยู่แห่งธรรม
ความแน่นอนแห่งธรรม คือ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
ตถาคตย่อมตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมบรรลุซึ่งธรรมนั้น,
ครั้นตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง
บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เห็นว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา.”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไวยาकरणภาษิตนี้จบลงแล้ว

ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น มีใจชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว
ด้วยประการฉะนี้แล.

ตรีสเดือนพระอานนท์เมื่อพระสารีบุตรนิพพาน

นะนุ เอวัง อานันทะ มะยา ปะฐักัจเจวะ อักขาตัง
ลัทธิเพทวะ ปิเยติ มะนาเปติ นานาภาโว วินาภาโว
อัญญะถาภาโว ตัง กุเตตถะ อานันทะ ลัทธิภา

ยันตัง ขาตัง ภูตัง ลังขะตัง ปะโลกะธัมมัง
ตัง วะตะ มา ปะลุขซีติ เนตัง ฐานัง วิชชะติ ฯ

“คุณอรอานนท์ เราได้บอกเธอไว้ก่อนแล้วไม่ใช่หรือว่า
ความเป็นต่าง ๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่น
จากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ต้องมี เพราะฉะนั้น
จะพึงได้ในของรักของชอบใจนี้แต่ที่ไหน

สิ่งใดเกิดแล้ว มีแล้ว ปัจจัยปรุงแต่งแล้ว
มีความทำลายเป็นธรรมดา การปรารภกันว่า
ขอสิ่งนั้น อย่าทำลายไปเลย ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้”

พระไตรปิฎก ฉบับหลวง (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๐
สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มทวารโรค หน้าที่ ๙๙ ข้อที่ ๑๐๖.

วิปัสสนาภูมิ

ปัญจักขันธา ฯ รุปักขันโธ เวทนาขันโธ สัญญาขันโธ สังขารักขันโธ
วิญญาณ์ขันโธ ฯ

ทวาทะสาเยตะนานิ ฯ จักขวายะตะนัง รูปายะตะนัง
โสไตยะตะนัง สัททายะตะนัง ฆานายะตะนัง คันธายะตะนัง ชิวทายะตะนัง
ระสาเยตะนัง กายายะตะนัง โฝฎฐัพพะายะตะนัง มะนายะตะนัง ธัมมายะตะนัง ฯ

อัญญาณะระสะ ธาตุโย ฯ จักขุธาตุ รูปะธาตุ จักขุวิญญาณะธาตุ
โสตะธาตุ สัททะธาตุ โสตะวิญญาณะธาตุ ฆานะธาตุ คันธะธาตุ
ฆานะวิญญาณะธาตุ ชิวหาธาตุ ระสะธาตุ ชิวหาวิญญาณะธาตุ
กายะธาตุ โฝฎฐัพพะธาตุ กายะวิญญาณะธาตุ มะโนธาตุ ธัมมะธาตุ
มะโนวิญญาณะธาตุ ฯ

พาวีสะตินทรียานิ ฯ จักขุนทรียัง โสตินทรียัง ฆานินทรียัง ชิวหินทรียัง
กายินทรียัง มะนินทรียัง อิตถินทรียัง ปุริสินทรียัง ชิวิตินทรียัง สุขินทรียัง
ทุกขินทรียัง โสมะนัสสินทรียัง โทมะนัสสินทรียัง อุเปกขินทรียัง สัทถินทรียัง
วิริยินทรียัง สะตินทรียัง สะมาธินทรียัง ปัญญินทรียัง
อะนัญญาตัญญูสสามิตินทรียัง อัญญินทรียัง อัญญาตาวินทรียัง ฯ

จัตตารี อะริยะะสัจจานิ ฯ ทุกขัง อะริยะะสัจจัง
ทุกขะสะมุทะโย อะริยะะสัจจัง ทุกขะนิโรโธ อะริยะะสัจจัง
ทุกขะนิโรธะคามินี ปะฏิปะทา อะริยะะสัจจัง ฯ

คำแปล วิปัสสนาภูมิ

ชั้น ๕ คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น

อายตนะ ๑๒ คือ ตา รูป, หู เสียง, จมูก กลิ่น, ลิ้น รส, กาย สิ่งที่ถูกต้องได้, ใจ ธรรมารมณ (อารมณ์ของใจ)

ธาตุ ๑๘ คือ ตา รูป วิญญาณทางตา, หู เสียง วิญญาณทางหู, จมูก กลิ่น วิญญาณทางจมูก, ลิ้น รส วิญญาณทางลิ้น, กาย สิ่งที่ถูกต้องได้ วิญญาณทางกาย, ใจ ธรรมารมณ (อารมณ์ของใจ) วิญญาณทางใจ

อินทรีย์ ๒๒ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ความเป็นหญิง ความเป็นชาย ชีวิต สุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา อินทรีย์คือ อัยยาศัยที่มุ่งบรรลุมรรคผล อินทรีย์คือการตรัสรู้สังขารด้วยมรรคผล อินทรีย์ของพระอรหันต์ผู้ตรัสรู้สังขารแล้ว

อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

ปฏิจจสมุปบาท

อะวิชาปััจจะยา สังขารา สังขาระปััจจะยา วิญญาณัง วิญญาณะปััจจะยา
นามะรูปัง นามะรูปะปััจจะยา สะพะยะตะนัง สะพะยะตะนะปััจจะยา ผัสโส
ผัสสะปััจจะยา เวทะนา เวทะนาปััจจะยา ตัณหา ตัณหาปััจจะยา อุปาทานัง
อุปาทานะปััจจะยา ภาโว ภาวะปััจจะยา ชาติ ชาติปััจจะยา ชะรามะระณัง
โสกะปะริเทวะทุกขะโทมะนัสสุปายาสา สัมภะวันติ ฯ
เอวะเมตัสสะ เภวะลัสสะ ทุกขักขันธัสสะ สมะมุทะโย โหติ ฯ

อะวิชายะเตววะ อะเสสะวิราคะนิโรธา สังขาระนิโรโธ สังขาระนิโรธา
วิญญาณะนิโรโธ วิญญาณะนิโรธา นามะรูปะนิโรโธ นามะรูปะนิโรธา
สะพะยะตะนะนิโรโธ สะพะยะตะนะนิโรธา ผัสสะนิโรโธ ผัสสะนิโรธา
เวทะนานิโรโธ เวทะนานิโรธา ตัณหานิโรโธ ตัณหานิโรธา อุปาทานะนิโรโธ
อุปาทานะนิโรธา ภาวะนิโรโธ ภาวะนิโรธา ชาตินิโรโธ ชาตินิโรธา
ชะรามะระณังโสกะปะริเทวะทุกขะโทมะนัสสุปายาสา นิรุชฌันติ ฯ
เอวะเมตัสสะ เภวะลัสสะ ทุกขักขันธัสสะ นิโรโธ โหติ ฯ

คำแปล ปฏิจจสมุปบาท

ปฏิจจสมุปบาท สายเกิด คือ

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีอายตนะ ๖
เพราะอายตนะ ๖ เป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา
เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ
เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โศกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอย่างนี้.

ปฏิจจสมุปบาท สายดับ คือ

เพราะอวิชชาดับโดยคลายความกำหนัดยินดีโดยไม่เหลือสังขารจึงดับ
เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับอายตนะ ๖ จึงดับ เพราะอายตนะ ๖ ดับผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โศกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสจึงดับ
ความดับกองทุกข์ทั้งปวงนั้นมีอย่างนี้.

มรณัสสติ ใน มหานิเทศ

ยะธา นินนา ปะวัตตันติ
อัจฉินนะธारा วัตตันติ

ฉันเทนะ ปะริณามิตา
สะพาเยตะนะปัจจะยา

อะนิธานะคะตา ภัคคา
นิพพัตตา เย จะ ติฏฐันติ

ปุญฺโซ นัตถิ อะนาคะเต
อารักเค สาสะปุปะมา

นิพพัตตานัญจะ ธัมมานัง
ปะโลกะธัมมา ติฏฐันติ

ภังโก เนสัง ปุรฺกชะโต
ปุราณเอหิ อะมิสลิตา

อะทัสสะนะโต อายันติ
วิชชุปปาโทวะ อากาเส

ภังคา คัจฉันติ ทัสสะนัง
อุปปัชชันติ ะยันติ จะ ฯ

ชีวิตัง อัตตะภาโว จะ
เอกะจิตตะสะมายุตตา

สุชะทุกขา จะ เกว่าลา
ละหุ โส วัตตะเต ชะเณ

เย นิรุทธา มะรันตัสสะ
ลัทธิเปปิ สะทิสสา ชันธา

ติฏฐะมานัสสะ วา อิธะ
คะตา อัมปะฏิสันธิกา

อะนิพพัตเตนะ นะ ชาโต
จิตตะภังคา มะโต โลก

ปัจจุปปันเนนะ ชีวะติ
ปัญญัตติ ปะระมัตถิยา ฯ

(ขราสุตตนิเทศ ขุททกนิกาย มหานิเทศ ข้อ ๓๙ หน้า ๑๔๐)

แปล

เปรียบเหมือนน้ำ ย่อมไหล ไปที่ลุ่ม
เมื่อมีหกอายตนะ เป็นปัจจัย

ชั้นก็ดุ่ม เดินตรง ตามหลงไหล
ก็หลังไหล เป็นไป ไม่ขาดตอน

ชั้นแตกแล้ว ก็ไม่ถึง ความตั้งอยู่
ชั้นตั้งอยู่ปัจจุบัน ก็สั่นคลอน

อนาคตชั้น หรือจะรู้ ที่ถ่ายถอน
เหมือนเข็มตอน ตั่งเม็ด ผักกาดวาง

แม้ความแตกทำลาย ปลายวิถี
โลภธรรม ขำรูด ไม่หยุดวาง

บรรดามี สัตว์เกิดแล้ว ไม่แคล้วสาบ
กลับหวังสร้าง ชั้นเก่า เข้ามารอ

ชั้นทั้งหลาย มาจากไหน ไม่ปรากฏ
เหมือนฟ้าแลบ แลบไป เท่าไรพอ

พอตายจบ จะกลับไป ที่ไหนหนอ
ชีวิตหนอ เกิดดับ สลับเพียงฯ

ชีวิต อรรถภาพ สุขทุกข์ ทั้งหมด
ขณะมันเป็นไป อยู่เพียงส่วนเสี้ยว

รวมกันกำหนด ลงที่ จิตเดียว
ทั้งไม่เคยเลี้ยว หวนคืน กลับวัน

ชั้นของคนตาย ชั้นของคนเป็น
ไปแล้ว ไปลับ ไม่กลับเกิด ฉันท-

ทะยอยเกิดดับเห็น ไม่มีต่างกัน
ก็เป็นเหมือนกัน ไม่อาจหลีกไกล

เมื่อยังไม่มา ไม่เรียกเกิด เป็น-
เมื่อจิตแตกดับ โลกสัตว์ ลั่นชัย

เพียงปัจจุบัน ที่เห็นเป็นไป
เหลือบัญญัติไว้ ส่องปรมัตถธรรม ฯ

ธัมมสังคณี ติกมาติกา ๒๒ ติกะ

๑. กุสะลา ธัมมา, อะกุสะลา ธัมมา, อัพยากะตา ธัมมา.
๒. สุขายะ เวทะนายะ สัมปะยุตตา ธัมมา, ทุกขายะ เวทะนายะ สัมปะยุตตา ธัมมา, อะทุกขะมะสุขายะ เวทะนายะ สัมปะยุตตา ธัมมา.
๓. วิปากา ธัมมา, วิปากะธัมมะ ธัมมา, เนวะวิปากะนะวิปากะธัมมะ ธัมมา.
๔. อุปาทินนุปาทานิยา ธัมมา, อะนุปาทินนุปาทานิยา ธัมมา, อะนุปาทินนานุปาทานิยา ธัมมา.
๕. สังกิลิฏฐะสังกิลเสสิกา ธัมมา, อะสังกิลิฏฐะสังกิลเสสิกา ธัมมา, อะสังกิลิฏฐาสังกิลเสสิกา ธัมมา.
๖. สะวิตักกะสะวิจारा ธัมมา, อะวิตักกะวิจาระมัตตา ธัมมา, อะวิตักกาวิจारा ธัมมา ฯ
๗. ปิตีสะหะคะตา ธัมมา, สุขะสะหะคะตา ธัมมา, อุเปกขาสะหะคะตา ธัมมา.
๘. ทัสสะเนนะ ปะหาตัพพา ธัมมา, ภาวะนายะ ปะหาตัพพา ธัมมา, เนวะทัสสะเนนะ นะภาวะนายะ ปะหาตัพพา ธัมมา.
๙. ทัสสะเนนะ ปะหาตัพพะเหตุกา ธัมมา, ภาวะนายะ ปะหาตัพพะเหตุกา ธัมมา, เนวะทัสสะเนนะ นะภาวะนายะ ปะหาตัพพะเหตุกา ธัมมา.
๑๐. อาจะยะคามิโน ธัมมา, อะปะจะยะคามิโน ธัมมา, เนวาจะยะคามิโน นาปะจะยะคามิโน ธัมมา.
๑๑. เสกขา ธัมมา, อะเสกขา ธัมมา, เนวะเสกขานาเสกขา ธัมมา.

๑๒. ประริตตา ธัมมา, มะหัคคะตา ธัมมา, อัมปะมาณา ธัมมา.
๑๓. ประริตตารัมมะณา ธัมมา, มะหัคคะตารัมมะณา ธัมมา, อัมปะมาณา-
รัมมะณา ธัมมา.
๑๔. ทีณา ธัมมา, มัชฌิมา ธัมมา, ปะณีตา ธัมมา.
๑๕. มิจฉัตตะนิยะตา ธัมมา, สัมมัตตะนิยะตา ธัมมา, อะนิยะตา ธัมมา.
๑๖. มัคคารัมมะณา ธัมมา, มัคคะเหตุกา ธัมมา, มัคคาธิปะติโน ธัมมา.
๑๗. อุปปันนา ธัมมา, อะนุปปันนา ธัมมา, อุปปาทิโน ธัมมา.
๑๘. อะตีตา ธัมมา, อะนาคะตา ธัมมา, ปัจจูปันนา ธัมมา.
๑๙. อะตีตารัมมะณา ธัมมา, อะนาคะตารัมมะณา ธัมมา, ปัจจูปันนา-
รัมมะณา ธัมมา.
๒๐. อัมภัตตา ธัมมา, พระทิตธา ธัมมา, อัมภัตตะพระทิตธา ธัมมา.
๒๑. อัมภัตตารัมมะณา ธัมมา, พระทิตถารัมมะณา ธัมมา, อัมภัตตะ-
พระทิตถารัมมะณา ธัมมา.
๒๒. สะนิตฺสสะนะสัปปะภูจิมมา ธัมมา, อะนิตฺสสะนะสัปปะภูจิมมา ธัมมา,
อะนิตฺสสะนาปปะภูจิมมา ธัมมา.

(อภ. สํ.)

๑. ธรรมเป็นกุศล   ธรรมเป็นอกุศล   ธรรมเป็นอัพยากตะ.
๒. ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วยสุขเวทนา   ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วยทุกขเวทนา
    ธรรมที่สัมปยุตต์ด้วยอทุกขมสุขเวทนา.

๓. ธรรมเป็นวิบาก ธรรมเป็นเหตุแห่งวิบาก ธรรมไม่เป็นวิบากและไม่เป็นเหตุแห่งวิบาก
๔. ธรรมอันกรรมที่สัมปยุตต์ด้วยตัณหาทิฏฐิเข้ายึดครอง และเป็นอารมณ์ของอุปาทาน ธรรมอันกรรมที่สัมปยุตต์ด้วยตัณหาทิฏฐิไม่เข้ายึดครอง แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน ธรรมอันกรรมที่สัมปยุตต์ด้วยตัณหาทิฏฐิไม่เข้ายึดครองและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน.
๕. ธรรมเศร้าหมองและเป็นอารมณ์ของสังกิเลส ธรรมไม่เศร้าหมองแต่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส ธรรมไม่เศร้าหมองและไม่เป็นอารมณ์ของสังกิเลส.
๖. ธรรมมีวิตกมีวิจารณ์ ธรรมไม่มีวิตกมีแต่วิจารณ์ ธรรมไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์.
๗. ธรรมสหระคตด้วยปีติ ธรรมสหระคตด้วยสุขเวทนา ธรรมสหระคตด้วยอุเบกขาเวทนา.
๘. ธรรมอันโสดาปัตติมรรคประหาณ ธรรมอันมรรค ๓ เบื้องสูงประหาณ ธรรมอันโสดาปัตติมรรคและมรรค ๓ เบื้องสูงไม่ประหาณ.
๙. ธรรมมีสัมปยุตตเหตุอันโสดาปัตติมรรคประหาณ ธรรมมีสัมปยุตตเหตุอันมรรค ๓ เบื้องสูงประหาณ ธรรมมีสัมปยุตตเหตุอันโสดาปัตติมรรคและมรรค ๓ เบื้องสูงไม่ประหาณ.
๑๐. ธรรมเป็นเหตุให้จุติปฏิสนธิ ธรรมเป็นเหตุให้ถึงนิพพาน ธรรมไม่เป็นเหตุให้จุติปฏิสนธิและไม่เป็นเหตุให้ถึงนิพพาน.
๑๑. ธรรมเป็นของเสกขบุคคล ธรรมเป็นของอเสกขบุคคล ธรรมไม่เป็นของเสกขบุคคลและไม่เป็นของอเสกขบุคคล.

๑๒. ธรรมเป็นปริตตะ ธรรมเป็นมัทคคตะ ธรรมเป็นอัปมาณะ.
๑๓. ธรรมมีอารมณ์เป็นปริตตะ ธรรมมีอารมณ์เป็นมัทคคตะ ธรรมมี
อารมณ์เป็นอัปมาณะ.
๑๔. ธรรมทราวม ธรรมปานกลาง ธรรมประณีต.
๑๕. ธรรมเป็นมิจฉาสภาวะและให้ผลแน่นอน ธรรมเป็นสัมมาสภาวะและให้
ผลแน่นอน ธรรมให้ผลไม่แน่นอน.
๑๖. ธรรมมีมรรคเป็นอารมณ์ ธรรมมีเหตุคือมรรค ธรรมมีมรรคเป็นอธิบดี.
๑๗. ธรรมเกิดขึ้นแล้ว ธรรมยังไม่เกิดขึ้น ธรรมจักเกิดขึ้น.
๑๘. ธรรมเป็นอดีต ธรรมเป็นอนาคต ธรรมเป็นปัจจุบัน.
๑๙. ธรรมมีอารมณ์เป็นอดีต ธรรมมีอารมณ์เป็นอนาคต ธรรมมีอารมณ์
เป็นปัจจุบัน.
๒๐. ธรรมเป็นภายใน ธรรมเป็นภายนอก ธรรมเป็นทั้งภายในและภายนอก.
๒๑. ธรรมมีอารมณ์เป็นภายใน ธรรมมีอารมณ์เป็นภายนอก ธรรมมี
อารมณ์เป็นภายในและเป็นภายนอก.
๒๒. ธรรมที่เห็นได้และกระทบได้ ธรรมที่เห็นไม่ได้แต่กระทบได้ ธรรมที่
เห็นไม่ได้และกระทบไม่ได้.

พระมหาปิฎกฐาน

มาติกานิกเขปวาโร (ปิฎกฐานอุทเทส)

เหตุปัจจะโย อารัมมะณะปัจจะโย อธิปะติปัจจะโย อนันตระ
ปัจจะโย สมนันตระปัจจะโย สหชาตปัจจะโย อัญญมัญญ
ปัจจะโย นิสสยะปัจจะโย อุปนิสสยะปัจจะโย ปุเรชาตปัจจะโย
ปัจฉาชาตปัจจะโย อาเสวะนะปัจจะโย กัมมะปัจจะโย วิปากปัจจะโย
อาหารปัจจะโย อินทริยะปัจจะโย ฌานปัจจะโย มัคคปัจจะโย
สัมปะยุตตปัจจะโย วิปะยุตตปัจจะโย อตถิปัจจะโย นตถิปัจจะโย
วิคตปัจจะโย อวิคตปัจจะโย.

ปัจจัย ๒๔ (อภิ. ปิฎกฐาน.)

๑. เหตุปัจจัย ๒. อารัมมณปัจจัย ๓. อธิปะติปัจจัย ๔. อนันตรปัจจัย
๕. สมนันตรปัจจัย ๖. สหชาตปัจจัย ๗. อัญญมัญญปัจจัย ๘. นิสสยปัจจัย
๙. อุปนิสสยปัจจัย ๑๐. ปุเรชาตปัจจัย ๑๑. ปัจฉาชาตปัจจัย ๑๒. อาเสวน-
ปัจจัย ๑๓. กัมมปัจจัย ๑๔. วิปากปัจจัย ๑๕. อาหารปัจจัย ๑๖. อินทริ-
ยปัจจัย ๑๗. ฌานปัจจัย ๑๘. มัคคปัจจัย ๑๙. สัมปะยุตตปัจจัย ๒๐. วิปะยุตต-
ปัจจัย ๒๑. อตถิปัจจัย ๒๒. นตถิปัจจัย ๒๓. วิคตปัจจัย ๒๔. อวิคตปัจจัย.

ปัจจัยวิภังควาโร (ปัจจानนิตเทศ)

๑. เหตุปัจจัยโยติ

เหตุ เหตุสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตั้งสมมุทธานานัญจะ รูปานัง
เหตุปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

๒. อารัมมะณะปัจจัยโยติ

รูปายะตะนัง จักขุวิญญูณะธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

สัททายะตะนัง โสตะวิญญูณะธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

คันธายะตะนัง ฆานะวิญญูณะธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

ระสายะตะนัง ชิวหาวิญญูณะธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

โผฏฐัพพายะตะนัง กายะวิญญูณะธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

รูปายะตะนัง สัททายะตะนัง คันธายะตะนัง ระสายะตะนัง
โผฏฐัพพายะตะนัง มะโนธาตุนา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง
อารัมมะณะปัจจัยเยนะ ปัจจัยโย.

สัพเพ ธัมมา มโนวิญญูญาณะธาตฺยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อารัมมะณะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง ยัง ธัมมัง อารัพพะ, เย เย ธัมมา อุปัชฌันติ จิตตะเจตตะสิกา
ธัมมา, เต เต ธัมมา เตสัง เตสัง ธัมมานัง, อารัมมะณะปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

๓. อะธิปะติปัจจะโยติ

ฉันทาธิปะติ ฉันทะสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมฺภูฏฐานานัญจะ
รูปานัง อะธิปะติปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

วีริยาธิปะติ วีริยะสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมฺภูฏฐานานัญจะ
รูปานัง อะธิปะติปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จิตตาธิปะติ จิตตะสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมฺภูฏฐานานัญจะ
รูปานัง อะธิปะติปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

วิมังสาธิปะติ วิมังสะสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมฺภูฏฐานานัญจะ
รูปานัง อะธิปะติปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง ยัง ธัมมัง คะรุง กัตฺวา, เย เย ธัมมา อุปัชฌันติ จิตตะ-
เจตตะสิกา ธัมมา, เต เต ธัมมา เตสัง เตสัง ธัมมานัง, อะธิปะติ-
ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

เยสัง เยสัง ธัมมานัง อะนันตะรา, เย เย ธัมมา
อุปป์ชขันติ จิตตะเจตตะสิกา ธัมมา, เต เต ธัมมา เตสัง เตสัง
ธัมมานัง, อะนันตะระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยากะตานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

เยสัง เยสัง ธัมมานัง สมะนันตระรา, เย เย ธัมมา อุปปัชชันติ
จิตตะเจตะสิกา ธัมมา, เต เต ธัมมา เตสัง เตสัง ธัมมานัง,
สมะนันตระระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๖. สะหะชาตะปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญัง สะหะชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จัตตาโร มะหาภูตา อัญญะมัญญัง สะหะชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โอกกันติกขะเณ นามะรุปัง อัญญะมัญญัง สะหะชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จิตตะเจตะสิกา ธัมมา จิตตะสะมุฏฐานานัง รูปานัง สะหะชาตะ-
ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

มะหาภูตา อุปาหารูปานัง สะหะชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รุปีโน ธัมมา อะรุปีนัง ธัมมานัง กิณฺณจิ กาเล สะหะชาตะปัจจะเยนะ
ปัจจะโย. กิณฺณจิ กาเล นะ สะหะชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๗. อัญญะมัญญะปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จัตตาโร มะหาภูตา อัญญะมัญญะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โอกกันติกขะเณ นามะรุปัง อัญญะมัญญะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๘. นิสสะยะปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จัตตาโร มะหาภูตา อัญญะมัญญัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โอกกันติกขะเณ นามะรุปัง อัญญะมัญญัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จิตตะเจตะสิกา ธัมมา จิตตะสะมุฏฐานานัง รูปานัง นิสสะยะ-
ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

มหาภูตา อุปาหารูปานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จักขายะตะนัง จักขุวิญญาณะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โสตายะตะนัง โสตะวิญญาณะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ฆานายะตะนัง ฆานะวิญญาณะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ชีวนายะตะนัง ชีวนะวิญญาณะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

กายายะตะนัง กายะวิญญาณะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง รูปัง นิสายะ มะโนธาคุ จะ มะโนวิญญาณะธาคุ จะ วัตตันติ,
ตัง รูปัง มะโนธาคุยา จะ มโนวิญญาณะธาคุยา จะ,
ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง นิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๙. อุปะนิสสะยะปัจจะโยติ

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, เกสัญจิ อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา กุสะลา. ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยาคะตานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, เกสัญจิ อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยาคะตานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยาคะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อภัยาคะตานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยาคะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อภัยาคะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

อุตุโกชะนัมปิ อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุคคะโลปิ อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

เสนาสะนัมปิ อุปะนิสสะยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๐. ปุเรชาตะปัจจะโยติ

จักขายะตะนัง   จักขุวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

โสธายะตะนัง.   โสตะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

ฆานายะตะนัง   ฆานะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

ชีวนายะตะนัง   ชีวนะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

กายายะตะนัง   กายะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

รูปายะตะนัง   จักขุวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

สัททายะตะนัง   โสตะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

คันธายะตะนัง   ฆานะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

ระสายะตะนัง   ชีวนะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

โผฏฐัพพายะตะนัง   กายะวิญญาณะธาคุยา   ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง   ปุเรชาตะปัจจะเยนะ   ปัจจะโย.

รูปายะตะนัง สัททายะตะนัง คันธายะตะนัง รัสายะตะนัง
โผฏฐัพพายะตะนัง มะโนธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง
ปุเรชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง รูปัง นิสายะ มะโนธาคุ จะ มะโนวิญญูญานะธาคุ จะ วัตตันติ,
ตัง รูปัง มะโนธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง
ปุเรชาตะ ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

มโนวิญญูญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง กิญจ
กาเล ปุเรชาตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย, กิญจ กาเล นะ ปุเรชาตะ-
ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๑. ปัจฉาชาตะปัจจะโยติ

ปัจฉาชาตา จิตตะเจตะสิกา ธัมมา, ปุเรชาตัสสะ อิมัสสะ กายัสสะ
ปัจฉาชาตะปัจจะเยน ปัจจะโย.

๑๒. อาเสวะนะปัจจะโยติ

ปุริมา ปุริมา กุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กุสะลานัง ธัมมานัง, อาเสวะนะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปุริมา ปุริมา อะกุสะลา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
อะกุสะลานัง ธัมมานัง, อาเสวะนะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

บุริมา บุริมา กิริยาพฺยากะตา ธัมมา ปัจฉิมานัง ปัจฉิมานัง
กิริยาพฺยากะตานัง ธัมมานัง, อาเสวะนะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๓. กัมมะปัจจะโยติ

กุสะลากุสะลลัง กัมมัง วิปากานัง ชันธานัง กะภูตฺตา จะ รูปานัง,
กัมมะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

เจตนะ สัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมุฏฐานานัญจะ รูปานัง
กัมมะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๔. วิปากะปัจจะโยติ

วิปากา จัตตาโร ชันธา อะรูปิโน อัญญะมัญญัง วิปากปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

๑๕. อาหาระปัจจะโยติ

กะพะพิงกาโร อาหาโร อิมัสสะ กายัสสะ อาหาระปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

อะรูปิโน อาหารา สัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมุฏฐานานัญจะ
รูปานัง อาหาระปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๖. อินทริยะปัจจะโยติ

จักขุนทรียัง จักขุวิญญาณะธาคุยา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โสติทรียัง โสตะวิญญาณะธาคุยา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ฆานินทรียัง ฆานะวิญญาณะธาคุยา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ชีวทินทรียัง ชีวหาวิญญาณะธาคุยา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

กายินทรียัง กายะวิญญาณะธาคุยา ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รูปะชีวิตินทรียัง กะภูตตารูปานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

อะรูปิโน อินทริยา สัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตั้งสะมุฏฐานานัญจะ
รูปานัง อินทริยะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๗. ฌานะปัจจะโยติ

ฌานังคานิ ฌานะสัมปะยุตตะกานัง ธัมมานัง ตั้งสะมุฏฐานานัญจะ
รูปานัง ฌานะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๘. มัคคะปัจจะโยติ

มัคคังคานิ มัคคะสัมปะยุดตะกานัง ธัมมานัง ตังสะมุฏฐานานัญจะ
รูปานัง มัคคะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๑๙. สัมปะยุดตะปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญัง สัมปะยุดตะปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

๒๐. วิปะยุดตะปัจจะโยติ

รุปีโน ธัมมา อะรุปีนัง ธัมมานัง วิปะยุดตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.
อะรุปีโน ธัมมา รูปีนัง ธัมมานัง วิปะยุดตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๒๑. อตฺถิปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จัตตาโร มะหาภูตา อัญญะมัญญัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โอกกันติกขะเณ นามะรูปัง อัญญะมัญญัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จิตตะเจตะสิกา ธัมมา จิตตะสะมุฏฐานานัง รูปานัง อตฺถิปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

มะหาภูตา อูปาหารูปานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จักขายะตะนัง จักขุวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุดตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โสตายะตะนัง โสตะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

มานายะตะนัง มานะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ชีวทายะตะนัง ชิวทาวินญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

กายายะตะนัง กายะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รูปายะตะนัง จักขุวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

สัททายะตะนัง โสตะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

คันธายะตะนัง มานะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ระสาयะตะนัง ชิวทาวินญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โผฏฐัพพายะตะนัง กายะวิญญานะธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รูปายะตะนัง สัททายะตะนัง คันธายะตะนัง ระสาयะตะนัง
โผฏฐัพพายะตะนัง มะโนธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง
อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง รุปัง นิสสาเย มะโนธาคู จะ มะโนวิญญาณะธาคู จะ วัตตันติ,
ตั้ง รุปัง มะโนธาคูยา จะ มโนวิญญาณะธาคูยา จะ
ตั้งสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง, อตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๒๒. นตฺถิปัจจะโยติ

สมะนันตระระนิรุทธา จิตตะเจตตะลิกา ธัมมา ปะฐุပ္ปันนानัง จิตตะ-
เจตตะลิกานัง ธัมมานัง, นตฺถิปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๒๓. วิคะตะปัจจะโยติ

สมะนันตระระวิคะตา จิตตะเจตตะลิกา ธัมมา ปะฐุပ္ปันนानัง จิตตะ-
เจตตะลิกานัง ธัมมานัง, วิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

๒๔. อะวิคะตะปัจจะโยติ

จัตตาโร ชันธา อะรุปีโน อัญญะมัญญัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จัตตาโร มะหาภูตา อัญญะมัญญัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โอกกันติกขะเณ นามะรูปัง อัญญะมัญญัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ
ปัจจะโย.

จิตตะเจตตะลิกา ธัมมา จิตตะสะมุกฺขานานัง รูปานัง อะวิคะตะ-
ปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

มะหาภูตา อุปาหารูปานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

จักขายะตะนัง จักขุวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โสตายะตะนัง โสตะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ฆานายะตะนัง ฆานะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ชีวนายะตะนัง ชีวนะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

กายายะตะนัง กายะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รูปลายะตะนัง จักขุวิญญาณะธาดุยา. ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

สัททายะตะนัง โสตะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

คันธายะตะนัง ฆานะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ระสาयะตะนัง ชีวนะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

โผฏฐัพพายะตะนัง กายะวิญญาณะธาดุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ
ธัมมานัง อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

รูปายะตะนัง สัททายะตะนัง คันธายะตะนัง รัสายะตะนัง
โผฏฐัพพายะตะนัง มะโนธาคุยา ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง
อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ยัง รูปัง นิสายะ มะโนธาคุ จะ มะโนวิญญานะธาคุ จะ วัตตันติ,
ตัง รูปัง มะโนธาคุยา จะ มโนวิญญานะธาคุยา จะ
ตังสัมปะยุตตะกานัญจะ ธัมมานัง, อะวิคะตะปัจจะเยนะ ปัจจะโย.

ปัจจัยวิภังควาระ

เหตุปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นเหตุ กล่าวคือ
เหตุทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่ธรรมที่ประกอบกับเหตุ และแก่รูปทั้งหลายที่มีเหตุ
และธรรมที่ประกอบกับเหตุ นั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของเหตุปัจจัย.

อาร์มมณปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นอาร์มณ กล่าวคือ

๑. รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญานธาคุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่
ประกอบกับจักขุวิญญานธาคุนั้น ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๒. สัททายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญานธาคุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่
ประกอบกับโสตวิญญานธาคุนั้น ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.

๓. คันธายตนะ เป็นปัจจัยแก่ขันธ์วิญญูณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับขันธ์วิญญูณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๔. รสายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชีวหาวิญญูณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชีวหาวิญญูณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๕. โผฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญูณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญูณธาตุนี้ ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๖. รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่มนธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนธาตุนี้ ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๗. ธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นปัจจัยแก่มนวิญญูณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนวิญญูณธาตุนี้ ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.
๘. ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ คือ จิตและเจตสิกทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นเพราะปรารภธรรมใด ๆ ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ ด้วยอำนาจของอาร์มมณปัจจัย.

อธิปัตติปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นอธิปัตติ กล่าวคือ

๑. ฉันทาธิปัตติ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฉันทะ และแก่รูปทั้งหลายที่มีฉันทะ และธรรมที่ประกอบกับฉันทะนั้น เป็นสมุฏฐานด้วยอำนาจของอธิปัตติปัจจัย.
๒. วิริยาธิปัตติ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับวิริยะ และแก่รูปทั้งหลายที่มีวิริยะ และธรรมที่ประกอบกับวิริยะนั้น เป็นสมุฏฐานด้วยอำนาจของอธิปัตติปัจจัย.

๓. จิตตาทิปติ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจิต และแก่รูปทั้งหลาย ที่มีจิตและธรรมที่ประกอบกับจิตนั้นเป็นสมุฏฐานด้วยอำนาจของอริปิติปัจจัย.
๔. วิมังสาทิปติ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับวิมังสา และแก่รูปทั้งหลายที่มีวิมังสา และธรรมที่ประกอบกับวิมังสานั้น เป็นสมุฏฐานด้วยอำนาจของอริปิติปัจจัย.
๕. ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ คือ จิตและเจตสิกทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำธรรมใด ๆ ให้เป็นอารมณ์อย่างหนักแน่น ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ ด้วยอำนาจของอริปิติปัจจัย.

อนันตรปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความสืบต่อกัน ไม่มีระหว่างคั่น
กล่าวคือ

๑. จักขุวิญญาณธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๒. มโนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มนโณวิญญาณธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนโณวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๓. โสทวิญญาณธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสทวิญญาณธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.

๑๑. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๒. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๓. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๔. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๕. อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๖. อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๗. อัพยากธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.
๑๘. ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ คือ จิตและเจตสิกทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ ด้วยอำนาจของอนันตรปัจจัย.

สมนันตรปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความสืบต่อกัน ไม่มีระหว่างคั่นด้วยดี
กล่าวคือ

๑. จักขุวิญญานธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญานธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.

๙. กายวิญญูณธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญูณธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๐. มโนธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุนั้น เป็นปัจจัยแก่มโนวิญญูณธาตุ และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนวิญญูณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๑. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๒. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๓. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๔. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๕. อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๖. อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๗. อัพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของสมนันตรปัจจัย.
๑๘. ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ คือ จิตและเจตสิกทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้นในลำดับแห่งธรรมทั้งหลายเหล่าใด ๆ ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น ๆ เป็น

ปัจจัยแก่กรรมทั้งหลายเหล่านั้นๆ ด้วยอำนาจของสมันตรปัจจัย.

สหชาติปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเกิดพร้อมกัน กล่าวคือ

๑. นามขันธ์ ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย.
๒. มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย.
๓. ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย.
๔. จิตและเจตสิกกรรมทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่รูปทั้งหลายที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย.
๕. มหาภูตรูป เป็นปัจจัยแก่อุปาทารูปทั้งหลาย ด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย.
๖. รูปธรรมทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่รูปธรรมทั้งหลายด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย ในกาลบางคราว ไม่เป็นปัจจัยด้วยอำนาจของสหชาติปัจจัย ในกาลบางคราว.

อัญญมัญญปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือ

๑. นามขันธ์ ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอัญญมัญญปัจจัย.
๒. มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอัญญมัญญปัจจัย.
๓. ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอัญญมัญญปัจจัย.

นิสสัยปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นที่อาศัย กล่าวคือ

๑. นามขันธ ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๒. มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๓. ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๔. จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่รูปทั้งหลายที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๕. มหาภูตรูป เป็นปัจจัยแก่อุปาทารูปทั้งหลาย ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๖. จักขายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๗. โสตายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสทวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสทวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๘. ฆานายตนะ เป็นปัจจัยแก่ฆานวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฆานวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๙. ชิวหายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๑๐. กายายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.
๑๑. มโนธาตุและมโนวิญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป รูปนั้นเป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ แก่มโนวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุและมโนวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของนิสสัยปัจจัย.

อุปนิสัยปัจจุบัน ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นที่อาศัยที่มีกำลังมาก กล่าวคือ

๑. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๒. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบันบางอย่าง.
๓. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๔. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๕. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบันบางอย่าง.
๖. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๗. อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๘. อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๙. อัปยาคธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อน ๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลัง ๆ ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๑๐. แม้อุตุและโภชนะ ก็เป็นปัจจัย ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.
๑๑. แม้บุคคล ก็เป็นปัจจัย ด้วยอำนาจของอุปนิสัยปัจจุบัน.

๑๒. แม่เสนาสนะ ก็เป็นปัจจัย ด้วยอำนาจของอุปนิสสยปัจจัย.

ปุเรชาตปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยการเกิดก่อน กล่าวคือ

๑. จักขายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๒. โสตายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสตวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๓. ฆานายตนะ เป็นปัจจัยแก่ฆานวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฆานวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๔. ชิวหายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๕. กายายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๖. รูปลายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๗. สัททายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสตวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๘. คันธายตนะ เป็นปัจจัยแก่ฆานวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฆานวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๙. รสายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.
๑๐. โผฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาตปัจจัย.

๑๑. รูปายตนะ สัททายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โผฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่มนโธธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนโธธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาติปัจจัย.
๑๒. มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุอาศัยรูปใดเป็นไป รูปนั้นเป็นปัจจัยแก่มนโธธาตุและแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนโธธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาติปัจจัย.
๑๓. เป็นปัจจัยแก่มนโธวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนโธวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของปุเรชาติปัจจัย ในกาลบางคราว ไม่เป็นปัจจัยด้วยอำนาจของปุเรชาติปัจจัย ในกาลบางคราว.

ปัจฉาชาติปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยการเกิดภายหลัง กล่าวคือ จิตและเจตสิกธรรมที่เกิดภายหลัง เป็นปัจจัยแก่กายนี้ที่เกิดก่อน ด้วยอำนาจของ ปัจฉาชาติปัจจัย.

อาเสวนปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเสพบ่อยๆ กล่าวคือ

๑. กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อนๆ เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลังๆ ด้วยอำนาจของอาเสวนปัจจัย.
๒. อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อนๆ เป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดหลังๆ ด้วยอำนาจของอาเสวนปัจจัย.
๓. กิริยาพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดก่อนๆ เป็นปัจจัยแก่กิริยาพยากตธรรมทั้งหลายที่เกิดหลังๆ ด้วยอำนาจของอาเสวนปัจจัย.

กัมมปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะ โดยความปรุงแต่งเพื่อให้กิจต่างๆ สำเร็จลง กล่าวคือ

๑. กุศลกรรมและอกุศลกรรม เป็นปัจจัยแก่วิบากชั้นทั้งหลาย และกฎัตตารูปทั้งหลาย ด้วยอำนาจของกัมมปัจจัย.
๒. สภาวะธรรมคือเจตนาทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับเจตนาและแก่รูปทั้งหลายที่มีเจตนา และธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับเจตนา นั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของกัมมปัจจัย.

วิปากปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นวิปาก คือ ถึงความสุกงอม และหมดกำลังลง กล่าวคือ
นามชั้น ๔ ที่เป็นวิปาก เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของวิปากปัจจัย.

อาหารปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นผู้นำมา กล่าวคือ

๑. อาหารคือคำข้าว เป็นปัจจัยแก่กายนี้ ด้วยอำนาจของอาหารปัจจัย.
๒. นามอาหาร เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบกับนามอาหาร และแก่รูปทั้งหลายที่มีนามอาหารนั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของอาหารปัจจัย.

อินทริยปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นใหญ่ กล่าวคือ

๑. จักขุอินทริย์ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอินทริยปัจจัย.
๒. โสติดินทริย์ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสตวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอินทริยปัจจัย.

๓. มานินทรีย์ เป็นปัจจัยแก่ขานวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับขานวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอินทรีย์ปัจจัย.
๔. ชิวหินทรีย์ เป็นปัจจัยแก่ชีวหาวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชีวหาวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอินทรีย์ปัจจัย.
๕. กายินทรีย์ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอินทรีย์ปัจจัย.
๖. รูปชีวิตินทรีย์ เป็นปัจจัยแก่กฐิตตารูปทั้งหลาย ด้วยอำนาจของอินทรีย์ปัจจัย.
๗. นามอินทรีย์ เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับนามอินทรีย์ และแก่รูปทั้งหลายที่มีนามอินทรีย์ และธรรมที่ประกอบกับนามอินทรีย์นั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของอินทรีย์ปัจจัย.

ฌานปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเพ่งอารมณ์ กล่าวคือ องค์ฌานทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับองค์ฌาน และแก่รูปทั้งหลายที่มีองค์ฌาน และธรรมที่ประกอบกับองค์ฌานนั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของฌานปัจจัย.

มัคคปัจจัย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นทาง กล่าวคือ องค์มรรคทั้งหลาย เป็นปัจจัยแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับองค์มรรค และแก่รูปทั้งหลายที่มีองค์มรรค และธรรมที่ประกอบกับองค์มรรคนั้นเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของมัคคปัจจัย.

สัมปยุตตปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความเป็นผู้ประกอบ กล่าวคือ
นามขันธ ๔ เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของสัมปยุตตปัจจย.

วิปยุตตปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความไม่ประกอบ กล่าวคือ

๑. รูปธรรมทั้งหลายเป็นปัจจยแก่นามธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจของวิปยุตตปัจจย.
๒. นามธรรมทั้งหลายเป็นปัจจยแก่รูปธรรมทั้งหลาย ด้วยอำนาจของวิปยุตตปัจจย.

อตฺถิปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความยังมีอยู่ กล่าวคือ

๑. นามขันธ ๔ เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๒. มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๓. ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๔. จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลาย เป็นปัจจยแก่รูปทั้งหลาย ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๕. มหาภูตรูป เป็นปัจจยแก่อุปาหารรูป ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๖. จักขายตนะ เป็นปัจจยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๗. โสตายตนะ เป็นปัจจยแก่โสตวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสตวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๘. ฆานายตนะ เป็นปัจจยแก่ฆานวิญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฆานวิญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.

๙. ชิวหายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๐. กายายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๑. รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับจักขุวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๒. สัททหายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับโสตวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๓. คันธายตนะ เป็นปัจจัยแก่ฆานวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับฆานวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๔. รสายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๕. โภฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๖. รูปายตนะ สัททหายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โภฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.
๑๗. มโนธาตุและมโนวิญญานธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป รูปนั้นเป็นปัจจัยแก่มโนธาตุ แก่มโนวิญญานธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมโนธาตุและมโนวิญญานธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอตฺถิปัจจย.

นัตถิปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความไม่มี กล่าวคือ

จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลายที่ดับไปแล้ว. ตามลำดับด้วยดี เป็น
ปัจจยแก่ธรรมทั้งหลาย คือ จิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า
ด้วยอำนาจของนัตถิปัจจย.

วิคตปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความปราศไป กล่าวคือ

จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลายที่ปราศไปแล้ว ตามลำดับด้วยดี เป็น
ปัจจยแก่ธรรมทั้งหลาย คือ จิตและเจตสิกที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า
ด้วยอำนาจของวิคตปัจจย.

อวิคตปัจจย ธรรมที่ช่วยอุปการะโดยความยังไม่ปราศไป กล่าวคือ

๑. นามขันธ์ ๔ เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๒. มหาภูตรูป ๔ เป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๓. ในปฏิสนธิขณะ นามรูปเป็นปัจจยซึ่งกันและกัน ด้วยอำนาจของ
อวิคตปัจจย.
๔. จิตและเจตสิกธรรมทั้งหลาย เป็นปัจจยแก่รูปทั้งหลายที่มีจิตเป็น
สมุฏฐาน ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๕. มหาภูตรูป เป็นปัจจยแก่อุปาทายรูป ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๖. จักขายตนะ เป็นปัจจยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลาย
ที่ประกอบกับจักขุวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๗. โสตายตนะ เป็นปัจจยแก่โสตวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลาย
ที่ประกอบกับโสตวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย.
๘. ฆานายตนะ เป็นปัจจยแก่ฆานวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลาย
ที่ประกอบกับฆานวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจย

๙. ชิวหายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๐. กายายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๑. รูปลายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับขามวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๒. สัททหายตนะ เป็นปัจจัยแก่โสตวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับขามวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๓. คันธายตนะ เป็นปัจจัยแก่ขามวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับขามวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๔. รสายตนะ เป็นปัจจัยแก่ชิวหาวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับชิวหาวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๕. โภภุฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่กายวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับกายวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๖. รูปลายตนะ สัททหายตนะ คันธายตนะ รสายตนะ โภภุฏฐัพพายตนะ เป็นปัจจัยแก่มนธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.
๑๗. มโนธาตุและมโนวิญญาณธาตุ อาศัยรูปใดเป็นไป รูปนั้นเป็นปัจจัยแก่มนธาตุ แก่มโนวิญญาณธาตุ และแก่ธรรมทั้งหลายที่ประกอบกับมนธาตุและมโนวิญญาณธาตุนั้น ด้วยอำนาจของอวิคตปัจจัย.

วิษยสูตร

(กายวิจฉันทนิกสูตร)

๑. จะรัง วา ยะทิ วา ติฏฐัง สะมิญฺเจติ ปะสาเรติ	นินโน อุทะ วา สะยัง เอสา กายัสสะ อิญฺชนะ
๒. อัญฺญินะหารุสังยุตโต ฉะเวยา กาโย ปะฏิจฉันโน	ตะจะมังสาวะเลปะโน ยะถาภูตัง นะ ทิสสะติ
๓. อันตะปุโร อุทะระปุโร หะทะยัสสะ ปัพพาสัสสะ	ยะกะนะเปฬัสสะ วัตถิโน วกัสสะ ปิหะกัสสะ จะ
๔. สิงฆาณิกายะ เขฬัสสะ โลหิตัสสะ ละลิกายะ	เสฬัสสะ จะ เมฬัสสะ จะ ปิตตัสสะ จะ วะสาเย จะ
๕. อะถัสสะ นะวะหิโสเตหิ อักษิมหา อักษิคุณะโก	อะสุจี สะวะติ สัพพะทา กัณณฺมหา กัณณะคุณะโก
๖. สิงฆาณิกา จะ นาสะโต ปิตตัง เสฎฺหัญฺจะ วะมะติ	มุขะนะ วะมะเตกะทา กายัมหา เสททะชัลลิกา
๗. อะถัสสะ สุสิรัง สีสัง สุกะโต นัง มัญญะติ พาโล	มัตถะลุงคัสสะ ปุริตัง อะวิชชายะ ปุริชชะโต

วิษยสูตร (พระสูตรว่าด้วยชัยชนะ) มีที่มาของการตรัส ๒ แห่ง แห่งแรกตรัสแก่พระนางนันทา (บางทีจึงเรียกว่านันทสูตร) และแห่งที่สอง ตรัสแก่ฝูงชนผู้มามุ่งดูศพของนางสิริมา ซึ่งเคยเป็นนางงามคนที่งามใฝ่ใถ่ที่สุดประจำเมือง

ชนะกาย เลิกหมายกาม

การพิจารณาเอาชนะความสวยงามของร่างกาย

๑. จะยืน เดิน นั่ง นอน หรือหย่อน คุ้ม จงตามดู กายนั้น ที่สั้นไหว
๒. ร่างกระดูก ผูกเอ็น ให้เป็นไป หนึ่งหุ้ม เนื้อฉาบไว้ ให้ดูงาม
๓. เต็มในไส้ เต็มในท้อง คือกองซี่ เนื้อหัวใจ ไต ปอด ประกอบตาม กระทบะฉี เยื่อ ตับ ลำดับข้าม พังพืด ม้าม กระบังลม เข้าถมเต็ม
๔. สิ้นน้ำมูก สูดน้ำลาย ชับสายเหงื่อ น้ำมันเจือ เหลวชั้นไข เลือดใสเสริม เสลดเยิ้ม เพิ่มน้ำตา คืออาโป
๕. ทวารเก้ก ข่าวดิ ได้ซ้ออก ถ้ามันพอก อุดไว้ คงหลายโหล ทั้งซ้หู ซ้ตา ออกมาโซวี หลุมคูถโถ ไม่เคยล้าง มันค่างคอย
๖. ช่องจุมุก ซ้มุกไหล ให้ซุ่มอยู่ ชุมขนรุ เหงื่อไหล มีโคลย์อย อาหารใหม่ ไล่เสมหะ เสลดลอย หากไม่ย่อย แล้วอาเจียน แพบเอียนตาย
๗. อยู่ในโพรงศึรชะ คือสมอง คิดจับจง กายนั้น ฝันสลาย อันคนพาล สำคัญ ว่างามกาย อวิชชา บังหาย อยู่ได้เงา

๘. ยะทาจะโส มะโตเสติ
อะปะวิทโธ สุสานัสมิง

อุทฐมาโต วินีละโก
อะนะเปกขา โหนติ ญาตะโย

๙. ขาทันติ นัง สุวานา จะ
กาคา คิชฌา จะ ขาทันติ

สิงคาลา วะกา กิมิ
เย จัญญเณ สันติ ปาณินโน

๑๐. สุตวานะ พุทธะวะจะนัง
โสโซ นัง परिขานาติ

ภิกขุ ปัญญาณะวา อิธะ
ยะถาภูตัญหิ ปัสสะติ

๑๑. ยะธา อิทัง ตะธา เอตัง
อัสสมัตตัญจะ พะหิทธา จะ

ยะธา เอตัง ตะธา อิทัง
กาเย ฉันทัง วิราชาเย

๑๒. ฉันทะราชา วิรัตโต โส
อัสสมะคา อะมะตัง สันติง

ภิกขุ ปัญญาณะวา อิธะ
นิพพานัง ปะทะมัจจุตัง

๑๓. ทูวิปาทะโกยัง อะสุจิ
นานากุณะปะปะริปุโร

ทูกคันโธ ประหาระติ
วิสสะวันโต ตะโต ตะโต

๑๔. เอตาทีเสนะ กาเยนะ
ปะรัง วา อะวะชาเนยยะ

โย มัญญเณ อุณณะเมตะเว
กิมัญญัตตุระ อะทัสสะนาติ.

(ขุททกนิกาย สุตตนิบาต วิชยสูตร ข้อ ๑๙๕-๒๐๘ หน้า ๓๖๒)

๘. ในกาลใดเราตาย นอนขึ้นอืด
ญาติเขาทิ้ง ในสุสาน ไม่ขานเอา

ก็เย็นซืด เขียวพอง กองภูเข
รอวันเผา ญาติก็หนี ไม่รื้ออ

๙. สุนัขแย่ง แร้งกา เข้ามากัด
แมลงหนอน ยัวเหยี้ย เข้าเคลี้ยคลอ

หมาป่าฟัด จิ้งจอกได้ น้ำลายสอ
กระดุกหนอ ก็เป็นฝุ่น เป็นจุมไป

๑๐. ได้สดับ พุทธพจน์ สลดเสียว
กายไม่งาม ตามจริง ทุกสิ่งใน

อยู่คนเดียว พิจารณา ปัญญาไซ
ไม่หลงไหล ชายหญิง ได้ยินเตือน

๑๑. นี้อย่างไร กายอื่นเขา ก็เท่านั้น
ทั้งภายในนอกนิต ไม่บิดเบือน

อะไรนั่น กายนี้ ก็มีเหมือน
ไม่กลบเกลื่อน ราคะปล่อย ถอยจากกาม

๑๒. ภิกษุทรงปัญญา ระอาแสน
กลับมาลิ้น ถิ่นสงบ บรรจบงาม

ตัณหาแดน แผ่ไม่จบ ในภพสาม
ไม่ต้องตาม เกิดแก่ตาย ก็คลายพอ

๑๓. สองเท่านั้น หาไม่มี ที่งามเห็น
กัตซากศพ มา-กลบใส่ เท่าไรพอ

บริหารกัน ไม่เป็น ก็หมิ่นหนอ
กินแล้วก็ไหลออกท่อ รอเวลา

๑๔. แข่งกันตรวจ อวดประชัน ในกายนี้
จะมีอะไร ในกายเนี่ย เสียเวลา

ตรองให้ดี เหมือนถุ้งซี่ ที่มีฝา
นอกจากหา อริยสังข์ ขจัดเมาฯ

ชราสูตร

๑. อับปัง วะตะ ชีวิตัง อิทัง โอรัง วัสสะสะตาปี มียะติ
โย เจปิ อะติจจะ ชีวะติ อะละ โข โส ชะระสาปี มียะติ
๒. โสจันติ ชะนา มะมายิเต นะ ทิ สันติ นิจจา ปะริคคะหา
วินาภาวะสันตะเมวิทัง อิติ ทิสฺวา นาคาระมาวะเส
๓. มะระเณนะปิ ตัง ปะหิยะติ ยัง ปุริโส มะมิตันติ มัญญะติ
เอตัมปิ วิทิตฺวา ปันนทิตอ นะ มะมัตตายะ นะเมละ มามะโก
๔. สุปิเนนะ ยะถาปิ สังคะตัง ปะฏิพุทโธ ปุริโส นะ ปัสสะติ
เอวัมปิ ปิยายิตัง ชะนัง เปตัง กาละกะตัง นะ ปัสสะติ
๕. ทิฏฐาปี สุตาปี เต ชะนา เยสัง นามะมิทัง ปะวุจจะติ
นามังเยววะลิสสะติ อักเขยยัง เปตัสสะ ชันตุโน

ชีวิตนี้น้อยนัก

๑. ชีวิตนี้น้อยนัก มักอยู่ไม่เกินร้อย
ที่เลยคล้อย ก็มีरणะ เพราะชรา

๒. ชนทั้งหลายย่อมโศกเศร้า เพราะยึดเอาของเรา
ความยึดถือ คืออัตตา นั้นไม่มีอยู่จริงแล

ความพลัดพรากจากกัน นั้นซิเป็นของที่มีจริง
เข้าใจแล้วจงทิ้งกาม สละเรื่อน มาบวชกัน

๓. ผู้ใดสำคัญบัญญัติว่า ของเรา
ผู้นั้นเล่า ก็ต้องละชั้นธ ในวันตายฯ
บัณฑิตพุทธมามกะ รู้จะละ ในโทษฉะนี้แท้
เข้าใจแน่ แล้วไม่ยึดถือ ว่าของเรา

๔. บุรุษผันอันใด แล้วเมื่อตื่น ก็ลืมเอา
ชนที่เรารัก ยามตาย ก็หายจากฯ

๕. คนที่อยู่ย่อมได้เห็น ได้ยิน กันอยู่บ้าง
ตายไปแล้ว ก็ไม่เหลืออะไร นอกจากนาม

๖. โสภักปปริเทวะมัจฉะรัง   นะ ชะหันติ คิทธา มะมายิเต
 ตัสส์มา มุณะโย ปะริคคะหัง   หิตฺวา อะจะริงสุ เขมะทัสสิโน
๗. ปะติลีนะจะรัสสะ ภิกขุโน   ภาชะมานัสสะ วิวิตตะมาสะนัง
 สามัคคิยะมาหุ ตัสสะ ตัง   โย อัตตานัง ภาวะเน นะ ทัสสะเย
๘. สัพพัตถะ มุณี อะนิสสิโต   นะ ปิยัง กุพพะติ โนปิ อับปิยัง
 ตัสส์มิง ปะริเทวะมัจฉะรัง   ปัณเณ วาริ ยะธา นะ ลิมปะติ
๙. อุทะพินทุ ยะธาปิ โปกชะเร   ปะทุเม วาริ ยะธา นะ ลิมปะติ
 เอวัง มุณี โนปะลิมปะติ   ยะทิทัง ทิฏฐะสุตัง มุเตสุ วา
๑๐. โธโน นะ ทิ เตะนะ มัญญะติ   ยะทิทัง ทิฏฐะสุตัง มุเตสุ วา
 นาญญะนะ วิสุทธิมิจฉะติ   นะ ทิ โส รัชชะติ โน วิรัชชะตีติ.

(ขุททกนิกาย สุตตนิบาต ชราสูตร ข้อ ๘๑๑-๘๒๐ หน้า ๔๙๓)

๖. คนทั้งหลายผู้ติดใจอยู่ในวัฏฏกาม
หรืออาจข้ามความโศก ปริเทวะ และตระหนี่ๆ
เพราะฉะนั้น มุนีเห็นความเกษมแล้ว
๗. วิเวก แคล้วความยึดถือ แล้วก็เที่ยวไป
ไม่แสดงตนว่าจะเกิดในภพใด
นั่นแหละไซ้ร้ท่านเรียกว่า 'สามัคคี' แลฯ
๘. ๙. ไม่อาศัยในอะไร ไม่มีใครเป็นที่รัก
และไม่ทำสิ่งไหน ๆ ให้ไม่เป็นที่รักเลย
ความคร่ำครวญ ความตระหนี่ ไม่มีในมุนีเอย
เหมือนหยาดน้ำย่อมไม่เคยติดใบบัวฯ
๑๐. พระอรหันต์ ไม่ล้าคัญหมาย ในสิ่งที่ได้เห็น
ทั้งที่เป็นที่ไต่ย็น ได้กลิ่นรสและผัสสะ
ไม่แสวงหา ความบริสุทธิ์ตื่น อื่นจากมัจฉะ
ท่านออกแล้วจากราคะ เอาชนะความเฉยเมยฯ

ปุราเภทสูตร

๑. กะถังทัสสี กะถังสีโล
ดั่ง เม โคตะมะ ประพัรุหิ
อุปะสันโตติ วุจจะติ
ปุจฉโต อุตะมะมัง นะรัง.
๒. วีตะตัญโห ปุรา เกทา (อิติ ภควา)
เวมชฌเม นุปะสังเขยโย
ปุพพะมันตะมะนิสสิโต
ตัสสะ นัตถิ ปุรักขะดัง
๓. อักโกระโน อะสันตาสี
มันตะภาณิ อะนุทระโต
อะวิกัตถิ อะกุกุโจ
สะ เว วาจายะโต มุณี
๔. นิราลัตติ อะนาคะเต
วิเวกะทัสสี ผัสเสสุ
อะตีตัง นานุโสจะติ
ทิวฐิสฺสุ จะ นะ นียะติ
๕. ปะติลีโน อะกุหะโก
อัปปะคัพโภ อะเชคุจโณ
อะปิหาลุ อะมัจฉะรี
เปสุณเวยเย จะ โน ยุโต
๖. สาทิเยสุ อะนัสสาวิ
สัณโห จะ ประฏิภาณะวา
อะติมานะ จะ โน ยุโต
นะ สัทโธ นะ วิรัชชะติ
๗. ลากะกัมมียา นะ ลิกขะติ
อะวิรุทโธ จะ ตัญหายะ
อะลาเภ จะ นะ กุปะปะติ
ระเสสุ นานุกิขณะติ

สิ่งที่ควรทำก่อนกายแตก

(มีผู้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้)

๑. เห็นอย่างไร^๑ ทำอย่างไร^๒ ให้สงบ^๓ จอมไตรภพ โปรดตอบ ข้าขอถาม

[^๑อธิปัญญา ^๒อธิศีล ^๓อธิจิต]

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)

๒,๓. ปลอดภัยก่อนกาย จะตายตาม   อดีตข้าม ท่ามกลาง ไม่ถือเอา
ไม่ปักใจ หมายถึงหน้า อนาคต   สิ่งปรากฏ ไม่สะดุ้ง ให้ปรุงเผา
ไม่โอ้อวด ไม่คะนอง พูดทำเนา   ไม่ฟุ้งเหว้า คนนั้นเรา เรียกมุนี

๔. ไม่โหยหา สิ่งที่ยัง มาไม่ถึง   ไม่อาลัย ห่วงคำนึง อดีตผี
เห็นวิเวก ในผัสสะ ให้ดี ๆ   ไม่ถูกชี้ นำไปใน ทิฏฐิแดน

๕. ชอบปลื้มเร้น ไม่เป็น คนหลงหลอก   ไม่ต่อ-งอก อยากร้าน ทะยานแหงน
ไม่ตระหนี่ ไม่ส่อเสียด ให้เกลียดแทน   ไม่เป็นคน ก่อความแค้น ให้ใคร ๆ

๖. ไม่ยึดติด อยู่กับสิ่ง ที่สวยงาม   ไม่เหยียบข้าม หมิ่นใคร ที่ไหน ๆ
ละเอียดอ่อน ปฏิภาณ ไม่เชื่อใคร   แต่ก็ไม่ เย็นร้าง กระด้างชา

๗. ไม่ศึกษา เพราะปรารถนาลาภ   ไม่เกรี้ยวกราด ดิตสยบ รสตัณหา
หากแม้ลาภ ได้น้อย กว่าเคยมา   ไม่โกรธา ทุกข์ทเวษ สมเพชเรา

๘. อุปกะโก สะทา สะโต นะ วิเสสี นะ นีเจโย	นะ โลเก มัญญะเต สะมัง ตัสสะ โน สันติ อุตตะทา
๙. ยัสสะ นิสสะยะนา นัตถิ ภะวาเย วิภะวาเย วา	ญัตวา ธัมมัง อะนิสสิโต ตัญหา ยัสสะ นะ วิชชะติ
๑๐. ตัง พฺรุมิ อุปะสันโตติ คันถา ตัสสะ นะ วิชขันติ	กาเมสุ อะนะเปกขินัง อะตะรี โส วิสัตติกัง
๑๑. นะ ตัสสะ ปุตตา ปะสะโว อัตตา วาปี นีรัตตา วา	เขตตัง วัตถุญจะ วิชชะติ นะ ตัสสัง อุปะลัพพะติ
๑๒. เยนะ นัง วิชชุง ปุถุชชะนา ตัง ตัสสะ อะปรักกะตัง	อะโถ สะมะณะพฺราหฺมะณา ตัสมา วาเทสุ เนชะติ
๑๓. วีตะเคโร อะมัจฉะรี นะ สะเมสุ นะ โอะเมสุ	นะ อุตตะสุ วัตะเต มุนิ กัปปัง เนติ อะกัปปิโย
๑๔. ยัสสะ โลเก สะกัง นัตถิ ธัมเมสุ จะ นะ คัจฉะติ	อะสะตา จะ นะ โสจะติ สะ เว สันโตติ วุจจะตี”ติ.

(ขุททกนิกาย สุตตนิปาต ปุราเภทสูตร ข้อ ๘๕๕ - ๘๖๘ หน้า ๕๐๐)

กสิการทวาชสูตร

กัสนะโก ปะภูชานาสิ   นะ จะ ปัสสามะ เต กะสิง
กะสิง โน ปุจฉิตโต พุรุหิ   ยะธา ชาเนมุ เต กะสิง.

สัทธา พิซัง ตะโป วุฏฐิ   ปัญญา เม ยุคะนังคะลัง
หิริ อีสสา มะโน โยตตัง   สะติ เม ผาละปาจะนัง

กายะคุตโต วัจจิกุตโต   อาหาเร อุทะเร ยะโต
สังจัจ กะโรมิ นิททานัง   โสรัจจัง เม ปะโมจะนัง

วีริยัง เม ฐะโรธะยัหัง   โยคักเขมาธิวาหะนัง
คัจฉะติ อะนิวัตตันตัง   ยัตถะ คันตวา นะ โสจะติ

เอวะเมสา กะสี กัฏฐา   สา โหติ อะมะตัมพะลา
เอตัง กะสิง กะสิตวานะ   สัพพะทุกขา ปะมุจจะตี”ติ.

(สังยุตตนิกาย สคาถาวรรค ข้อ ๑๙๗ หน้า ๒๕๓)

นาอมตะ

พราหมณ์ที่กำลังทำนาอยู่ ดำหนิพระพุทธรองค์ว่า ควรไปไถ-ไปหว่าน-ไป
ทำนาเอง ไม่ควรไปเที่ยวเดินขอชาวบ้าน พระพุทธรองค์ทรงตอบว่า พระองค์ก็ทำ
นาเหมือนกัน แต่นาที่พระองค์ทำนั้นเป็นนาพิเศษคือ

ศรัทธาพีช เพียรตั้ง ดั่งเม็ดฝน   ปัญญาыл ขำแรก ดั่งแอกไถ
หิริงอน เชือกถือ นันคือใจ   สติไฉว ดั่งผาล- ปฏักคุม

สำรวมกาย วาจา และอาหาร   รู้ประมาณ ผ่านเลี้ยง บ่อและหลุม
โสรัจจะ สัจจะ มาประชุม   ทำเพียรทุ่ม ไม่ทอด ธุระงาน

นาเช่นนี้ มีอมตผล   ส่งนำตน พันทุกซ์ ห่วงสังสาร
ปลอดเกษม ลิ่งซ้อง ผองภัยพาล   ถึงนิพพาน พันโศก วิโยคเออยฯ

บทปลงสังขาร...

มนุษย์เราเอ๋ย เกิดมาทำไม
 ตัณหาห่วงหนัก ห่วงชักร่วงไว้
 ห่วงนั้นพันผูก ห่วงลูกห่วงหลาน
 จะได้ไปนิพพาน ข้ามพ้นภพสาม
 งามแล้วทุกประการ แก่เฒ่าหนังกยาน
 เอ็นน้อยเกล้าพัน มันทมาทำเชษฐใจ
 ขนคิ้วก็ขาว นัยน์ตาก็มัว
 หน้าตาเว้าออก ดูหน้าบดสี
 เหมือนดอกไม้โรย ไม่มีเกสร
 พระอนิจจัง พระอนัตตา
 ผู้ดีเชษฐใจ ก็ตายเหมือนกัน
 ตายไปเป็นผี ลูกเมียผัวรัก
 เปื่อยเน่าผุพอง หมู่ญาติพี่น้อง
 เขานั่งร้องไห้ แล้วกลับคืนมา
 เหลียวไม่เห็นใคร เห็นแต่ฝูงแร้ง
 ยื้อแย่งกันกิน ดูน่าสมเพช
 แร้งกาหมากิน เอาเป็นอาหาร
 ไม่เห็นลูกหลาน พี่น้องเฝ้าพันธุ์
 เห็นแต่นกแสก ร้องแรกแหกขั้วญ
 มนุษย์เราเอ๋ย อย่าหลงนักเลย
 คำจุนเอาไว้ จะได้ไปสวรรค์
 อะหัง วันทามิ สัพพะโส

นิพพานมิสุข อยู่โยมิไป
 ฉันทไปไม่ได้ ตัณหาผูกพัน
 ห่วงทรัพย์สินศฤงคาร จงสละเสียเถิด
 ยามหนุ่มสาวน้อย หน้าตาเข้มซ้อย
 แต่ล้วนเครื่องเหม็น เอ็นใหญ่เกล้าร้อย
 ให้อ่อนให้เย็น เมื่อยขบทั้งตัว
 เส้นผมบนหัว ดำแล้วกลับหงอก
 จะลูกก็โอย จะนังก็โอย
 จะเข้าที่นอน พิงสอนภาวนา
 เราท่านเกิดมา รังแต่จะตาย
 เงินทองทั้งนั้น มิติดตัวไป
 เขาชักหน้าหนี เขาเหม็นซากผี
 เขาหามเอาไป เขาวางลงไว้
 อยู่แต่ผู้เดียว ป่าไม้ชายเขี้ยว
 เห็นแต่ฝูงกา เห็นแต่ฝูงหมา
 กระดูกกูเอ๋ย เรี่ยรายแผ่นดิน
 เทียงคินสังัด ตีนขึ้นมึนนาน
 เห็นแต่นกเค้า จับเจ้าเรียงกัน
 เห็นแต่ฝูงผี ร้องไห้หากัน
 ไม่มีแก่นสาร อุดล่ำห้ทำบุญ
 จะได้ทันพระพุทเจ้า จะได้เข้าพระนิพพาน
 อะหัง วันทามิ นิพพานะปัจจะโย โหตุ

ภาคผนวก

หลักการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย
คำขอขมา
คำขอไตรสรณคมน์และศีล ๕

หลัก ๖ ข้อ ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย

ใส่ใจ ให้รัก - ยอมรับ ความจริง - น้อมสิ่ง ดึงาม - ปลดค้างคาใจ - อภัย
อำลา - ทาที่สงบ

ใส่ใจ ให้รัก มอบความรักความเอาใจใส่ดูแลให้เต็มที่ ให้ความมั่นใจกับผู้ป่วย
ว่าจะไม่ทอดทิ้ง

ยอมรับ ความจริง รอเวลาที่เหมาะสมเพื่อบอกความจริงแก่ผู้ป่วยว่าจะอยู่ได้
อีกไม่นานแล้ว จะได้มีเวลาจัดการสะสางสิ่งต่างๆ
ได้ทันกาล เช่น เรื่องพินัยกรรมชีวิต เป็นต้น

น้อมสิ่ง ดึงาม ระลึกถึงความดึงามในอดีตที่ได้เคยสร้างไว้ เช่น ความภูมิใจใน
อาชีพ ทานต่างๆ ที่เคยให้

ปลดค้างคาใจ อะไรที่ยังติดค้างใจ เช่น ความใฝ่ฝันหรืองานที่ยังทำไม่สำเร็จ
ความห่วงกังวลต่างๆ

อภัย อำลา เปิดโอกาสให้ขอขมาในสิ่งที่เคยผิดพลาดในอดีต และให้อภัยต่อ
การที่ผู้อื่นเคยล่วงเกิน ผิดพลาดต่อตน ได้มีโอกาสสร้าลาพ่อแม่
ลูกหลาน เพื่อนฝูง ญาติมิตรสหายทั้งหลาย

ทาที่สงบ ไม่วุ่นวาย เพื่อใช้เวลาสุดท้ายของชีวิตในการปล่อยวาง

คำขอขมาพระรัตนตรัย / ครูบาอาจารย์ / พ่อแม่

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (๓ จบ)

ระตะนัตตะเย ปะมาเทนะ, ทวารัตตะเยนะ กะตัง,

สัพพัง อะปะราธัง ขะมะละ เม ภันเต,

อาจะริเย ปะมาเทนะ, ทวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง,

ซะมะละ เม ภันเต,

มาตาปีตะเรสุ ปะมาเทนะ, ทวารัตตะเยนะ กะตัง,

สัพพัง อะปะราธัง, ขะมะละ เม ภณ,

บาปกรรมอันใดที่ข้าพเจ้า, ได้กระทำล่วงเกินต่อคุณพระรัตนตรัย, ครูบาอาจารย์, และคุณพ่อคุณแม่ ในอดีตก็ดีในปัจจุบันก็ดี, ด้วยกายก็ดี, ด้วยวาจาก็ดี, ด้วยใจก็ดี, มีเจตนาหรือไม่เจตนา, ต่อหน้าก็ดี ลับหลังก็ดี, รู้ก็ดี ไม่รู้ก็ดี, ทั้งในที่ลับ และในที่แจ้ง, ซึ่งได้กระทำความอั้นนั้นด้วยความประมาทพลาดพลั้ง หรือเผลอไป,

ขอพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ และคุณพ่อคุณแม่ จงอโหสิกรรมให้แก่ข้าพเจ้าด้วยเทอญ

คำขอไตรสรณคมน์ และปัจจุศีล

อะหัง ภันเต, ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลानิ ยาจามิ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอไตรสรณคมน์และศีลห้า

ทุดิยัมปิ อะหัง ภันเต, ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลानิ ยาจามิ

แม้ครั้งที่สอง ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอไตรสรณคมน์และศีลห้า

ตติยัมปิ อะหัง ภันเต, ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลानิ ยาจามิ

แม้ครั้งที่สาม ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอไตรสรณคมน์และศีลห้า

พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถือเอาพระธรรมเป็นสรณะ

สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถือเอาพระสงฆ์เป็นสรณะ

ทุดิยัมปิ พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขอถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ทุดิยัมปิ ธัมมัง สาระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขอถือเอาพระธรรมเป็นสรณะ

ทุดิยัมปิ สังฆัง สาระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สอง ข้าพเจ้าขอถือเอาพระสงฆ์เป็นสรณะ

ตติยัมปิ พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าขอถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ

ตะตียมปี ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าขอถือเอาพระธรรมเป็นสรณะ

ตะตียมปี สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

แม้ครั้งที่สาม ข้าพเจ้าขอถือเอาพระสงฆ์เป็นสรณะ

๑ ปาณาติปาตา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

ข้าพเจ้าจะละเว้นจากการฆ่าและเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด
รวมทั้งไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

ข้าพเจ้าขอถือ ความเมตตากรุณา เป็นหลักชีวิต

๒ อะทินนทานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

ข้าพเจ้าจะละเว้นจากการลักขโมยของผู้อื่น
รวมทั้งไม่ใช้ให้ผู้อื่นลักขโมย

ข้าพเจ้าขอถือ ความซื่อสัตย์ เป็นหลักชีวิต

๓ กาเมสุมิจฉาจารา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

ข้าพเจ้าจะละเว้นจากการประพฤติดีในกามทั้งหลาย
ไม่เกี่ยวข้องแย่งชิงของรักของคนอื่น

ข้าพเจ้าขอถือ ความถูกต้องและความพอดี เป็นหลักชีวิต

๔ มุสาวาทา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

ข้าพเจ้าจะละเว้นจากการพูดไม่จริง พูดส่อเสียด พูดหยาบ พูดเพ้อเจ้อ พูดนินทา
ข้าพเจ้าขอถือ ความรักความจริง ความรักความสามัคคี เป็นหลักชีวิต

๕ สุราเมระยะมัชชะปะมาทัฏฐานา เวระมะณี สิกขาปะทัง สะมาทิยามิ

ข้าพเจ้าจะละเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย
อันเป็นเหตุแห่งความประมาท รวมทั้งยาเสพติดทุกชนิด
ข้าพเจ้าขอถือ การพัฒนาสติและปัญญา เป็นหลักชีวิต

กาลโล ฆะสะติ ภูตานิ   ลัพพาเนว สะหัตตะนา
โย จะ กาละมะโส ภูโต   สะภูตะปะจะเนิง ปะจิฯ

กาลเวลาย่อมกินเหล่าสัตว์ทั้งปวงพร้อมกับตัวเอง
ส่วนผู้ใดกินกาลเวลาได้^๑ ผู้นั้นชื่อว่าเผาตณหาที่เผาเหล่าสัตว์ได้แล้ว

มูลปริยายชาดก

พุทธัง ชีวิตัง ยาวะ นิพพานัง สะระณัง คัจฉามิ

ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต
จนกว่าจะบรรลู่ถึงพระนิพพาน

---

^๑ ผู้กินกาลเวลาได้ หมายถึงพระชีณาสพ เพราะทำกาลปฏิบัติสนธิในคราวต่อไปให้สิ้น คืออกลีนกินกาลเวลาด้วยอริยมรรค (ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก)

นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี

นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี
นารีรัตน์ งามระวี

พระศรีรัตนศาสดาราม

ความตาย ก็มีได้หมายชอบ
โลกเอา กายเนาผู้ฟัง
ความตาย ก็มีได้หมายชอบ
ความตาย คือได้เวลา

ชีวิตรอบ ก็ไม่เพลินหวัง
มีสติตั้ง สัมปชัญญา
ชีวิตรอบ ก็ไม่ได้แสวงหา
งานเสร็จร่ำลา รับค่าตอบแทนฯ